

Boeren met ruimte voor water, landschap en natuur in Olst-Wesepe

Een quick scan naar meer mogelijkheden voor boeren om bedrijfsmatig rekening te houden met ruimte voor water(berging), landschap en natuur in het landinrichtingsproject Olst-Wesepe

**A. Corporaal
R.A.M. Schrijver (LEI)
A.H.F. Stortelder**

Alterra-rapport 421

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2002

REFERAAT

Corporaal, A., R.A.M. Schrijver & A.H.F. Stortelder, 2002. *Boeren met ruimte voor water, landschap en natuur in Olst-Wesepe; een quick scan naar mogelijkheden voor boeren om bedrijfsmatig rekening te houden met ruimte voor water(berging), landschap en natuur in het landinrichtingsproject Olst-Wesepe*. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 421. 60 blz. 4 fig.; 16 kaarten; 14 ref.

In het landinrichtingsgebied Olst-Wesepe is de consequentie van het vigerende water- en natuurbeleid dat er een relatief groot oppervlak gronden aan de landbouw moet worden onttrokken (aankoop) om zaken als ruimte voor waterberging, landschap en natuur te realiseren. De landinrichtingscommissie heeft ALTERRA opdracht gegeven te onderzoeken of er alternatieven zijn voor aankoop: kunnen die doelstellingen ook gerealiseerd worden door aanpassingen in de agrarische bedrijfsvoering voor te stellen, zodat meerboer(en) kunnen blijven, maar ook de beleidsdoelstellingen duurzaam gewaarborgd zijn. Het rapport doet verslag van onderzoek naar 4 agrarische bedrijfstypen op hun merites zijn onderzocht, 1) marktconforme bedrijven, 2) bedrijven met relatief veel landschapselementen (L-bedrijven), 3) idem met veel ruimte voor water (W-bedrijven), en 4) met natuur (N-bedrijven).

Conclusie op *groen-blauw-doelstellingen gerichte bedrijven*, vooral waar het accent kan komen te liggen op "innovatief omgaan met ruimte voor water" hebben zelfs beter perspectief. De doorgerekende alternatieve bedrijfsvormen realiseren alle een beter gezinsinkomen dan een overeenkomstig traditioneel bedrijf: zo heeft bijvoorbeeld een middelgroot watergericht bedrijf (30 ha) een minstens twee keer zo hoog gezinsinkomen. Alles overziend wordt aanbevolen om in dit gebied een concrete pilot te realiseren omdat hier erg veel kansen liggen in een erg positief ingestelde omgeving.

Trefwoorden: bedrijfstypen, gezinsinkomen, landinrichting, landschap, natuur, Salland, waterberging

In de begeleidingscommissie hadden zitting: Ing. G. de Groot, Ing. H. Geerlink, Ing. H. Huyskes (DLG), Ir. Chr. Griffioen (Waterschap Groot Salland) en Ing. M. Huijs (Natuurmonumenten).

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door € 23,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 421. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2002 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: postkamer@alterra.wag-ur.nl

Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Woord vooraf	5
1 Inleiding	7
1.1 Probleemstelling	7
1.2 Aanleiding	7
1.3 Projectdoelstelling	8
1.4 Projectresultaat	8
1.5 Projectafbakening	9
1.6 Toepassingsmogelijkheden voor de opdrachtgever	10
2 Huidige situatie van het gebied	11
2.1 De ondergrond	11
2.2 Het landschap	12
2.3 De natuur	14
2.4 Het water	14
2.5 De landbouw	17
2.6 Samenhang tussen milieu, grondgebruik en natuurwaarden	18
3 Beleid en planvorming	21
3.1 Beleidscontext	21
3.2 Natuur- en landschapsbeleid	22
3.3 Waterbeleid	22
3.4 Landbouwbeleid	24
3.5 Planvorming	25
3.6 Tussenbalans	25
4 “Boeren met water, landschap en natuur”, kennismaking met de ideeën	27
4.1 Landschapsgericht boerenbedrijf	27
4.2 Boerenbedrijf met meer water	28
4.3 Natuurgericht boerenbedrijf	29
4.4 Marktconforme boerenbedrijven	29
5 Ruimtelijke kansen voor “anders boeren”	31
5.1 Bestaand groen-blauw netwerk	31
5.2 Kansen voor L-bedrijven	40
5.3 Kansen voor W-bedrijven	41
5.4 Kansen voor N-bedrijven	42
6 (Bedrijfs)economische effecten van “anders boeren”	43
6.1 Landbouwkundige wensen ten aanzien van “groen-blauwe aspecten”	43
6.2 Effecten voor L-bedrijven	45
6.3 Effecten voor W-bedrijven	46
6.4 Effecten voor N-bedrijven	46
6.5 Vergelijking van de verschillende bedrijfsvormen	47
6.6 Uitgangspunten en risico's	49
6.7 Financieringsalternatieven	49
7 Aanbevelingen	51
7.1 Integrale kansen voor een nieuw groen-blauw netwerk	51

7.2	Beleidsbalans	52
7.3	Prioriteit bij LW-bedrijven	52
7.4	Aanbeveling: een voorbeeld echt concreet uitwerken	53
8	Samenvatting	55
	Literatuur	57

Woord vooraf

Op het platteland in Salland zijn een aantal indringende vraagstukken aan de orde die alle een sterk ruimtelijk karakter hebben en die veel sectoren aangaan. Zo is het Waterschap op zoek naar ruimte voor modern waterbeheer, zo moet ruimtelijk vormgegeven worden aan natuur- en landschapsdoelen (PEHS), zo is de landbouw geconfronteerd met onzekere perspectieven die zowel de productieomvang als het productiemilieu betreffen, enz. Verder zijn er ingrijpende en tevens gecompliceerde processen als landinrichting en reconstructie zandgebieden die druk met zich brengen.

In die context zochten we naar een combinatie van voortzetting van succesvol landgebruik en uitbreiding met innovatief en creatief nieuw landgebruik waarbij de landbouw een nieuwe rol kan spelen.

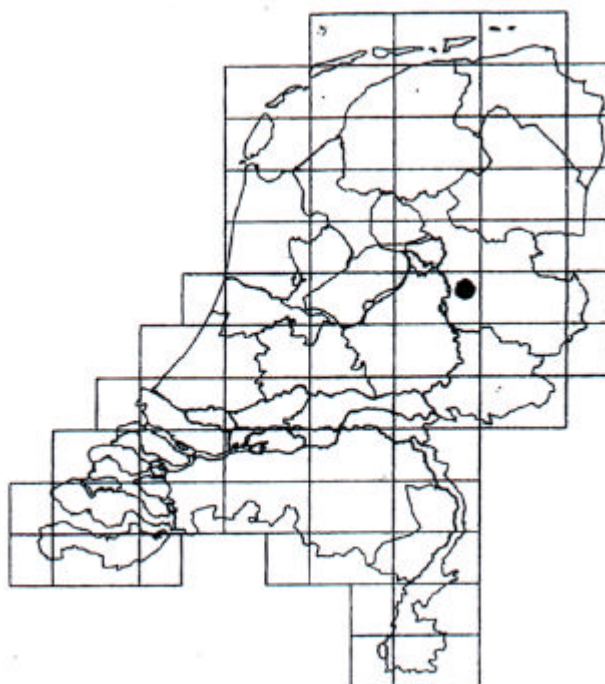
Concreet zochten we naar de extra kansen voor de landbouw die samengaan met de wens om ruimte te bieden voor nieuwe water- en groenfuncties. Die zoektocht kunnen we afsluiten met zodanig prikkelende resultaten dat vervolg hierop sterk aanbevolen wordt, niet alleen richting een goed opgezet experiment, maar vooral ook communicatief.

De auteurs.

1 Inleiding

1.1 Probleemstelling

In het landinrichtingsgebied *Olst-Wesepe*, dat in de voorbereidingsfase verkeert, is het een probleem om in een bepaald deelgebied een vrij omvangrijke oppervlak grond te onttrekken aan de landbouw om daar doeleinden voor waterberging, landschap en natuur te realiseren. Met deze quick scan¹ worden de kansen verkend om die doeleinden te integreren binnen voortgezette agrarische ondernemingen, er van uit gaande dat hiertoe voldoende duurzame financiële garanties aanwezig zullen zijn.

Kaart 1 Ligging van het projectgebied

1.2 Aanleiding

Het Waterschap Groot Salland heeft de LC gevraagd ongeveer 60 ha, waarvan er nu reeds 30 ha in het gebied ligt, vrij te maken voor de verbreding van waterlopen en de opvang van water.

Daarnaast heeft de landinrichtingscommissie (LC) *Olst-Wesepe* opdracht gegeven om in het plan 50 hectaren “nieuwe natuur” te realiseren binnen een zoekgebied van ongeveer 300 ha langs de Soestwetering en Groote Vloedgraven. Deze 50 ha moet

¹ Quick scan = snelle verkennende studie die oplevert of een uitgebreide vervolgstudie zinvol is.

verdeeld worden in 2 of 3 grote eenheden. De eenheden natuur moeten door middel van verbindingszones met elkaar verbonden worden. Voor de realisering van landschappelijke elementen moet 13 ha verworven worden.

Dit omvangrijke beslag op de landbouwgrond in *Olst-Wesepe* is voor de LC aanleiding om na te gaan of er mogelijkheden zijn om de water-, landschap- en natuurdoelen te realiseren op een manier dat deze gronden ook nog een rol spelen in de agrarische bedrijfsvoering.

1.3 Projectdoelstelling

Het project heeft als doel om door middel van deze quick scan de relevante aspecten te identificeren en daarvan de omvang en samenhang te bepalen om de menings- en be-sluitvorming over “Boeren met water, landschap en natuur” mogelijk te maken.

1.4 Projectresultaat

Het onderzoek vergelijkt mogelijkheden om enerzijds de water- en natuurdoelen te realiseren op de “gebruikelijke” manier (= aankopen van de grond) en anderzijds op een wijze waarin de landbouw structureel en bedrijfsmatig betrokken wordt bij de zorg voor water, landschap en natuur.

Die vergelijking moet weergeven:

- *in welke mate het reeds vastgestelde doel bereikt wordt,*
- *welke kosten het voor de overheid/overheden met zich brengt,*
- *en welke kosten/baten of opbrengsten/dervingen te verwachten zijn.*

Om deze vergelijking te kunnen doen moet eerst een gedegen beschrijving gedaan worden. Hiertoe wordt veel materiaal ter beschikking gesteld door de opdrachtgever. Het betreft de volgende zaken: informatie over de fysisch-geografische² toestand, waar liggen potenties voor waterberging en waar liggen potenties voor landschap en natuur.

Hierop aansluitend moet een beschrijving gemaakt worden welke combinaties mogelijk zijn voor natuur met waterberging en landbouw met waterberging.

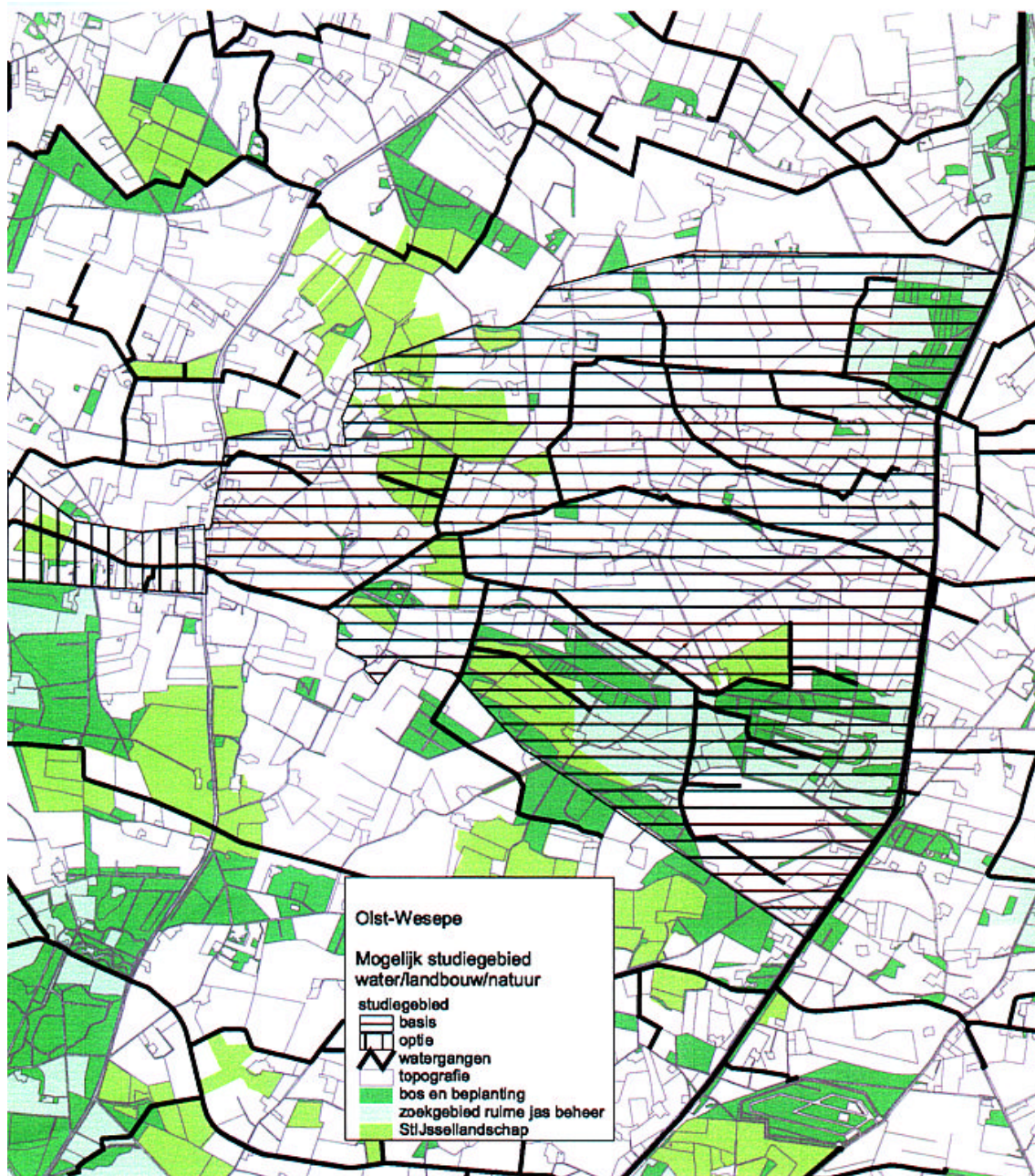
Analoog aan het Alterra-rapport “Boeren voor natuur” moet het kosten/baten-inzicht gemaakt worden voor 4 typen toekomstige landbouwbedrijven:

- *marktconforme, grootschalige bedrijven, (M-bedrijven)*
- *boerenbedrijven met relatief veel landschapselementen, (L-bedrijven)*
- *boerenbedrijven met relatief veel waterberging als wezenlijk bedrijfsonderdeel (W-bedrijven), en*
- *boerenbedrijven met veel natuur als wezenlijk bedrijfsonderdeel (N-bedrijven).*

² Fysisch-geografisch = van betrekking op kenmerken van het aardoppervlak en de verspreiding van het kenmerk

1.5 Projectafbakening

Het onderzoek wordt uitgevoerd in het landinrichtingsgebied Olst-Wesepe ten oosten van de weg Raalte-Deventer en ten zuiden van de Weseperweg. Dit gebied (zie kaart 2) is ongeveer 400 ha groot.

Kaart 2 Afbakend projectgebied

Het onderzoek is verkennend en is in deze fase niet gericht op de feitelijke realisatie van de plannen, noch waar het gaat op precieze aard en omvang van voorzieningen inzake natuur en landschap, noch ten aanzien van het water, noch ten aanzien van kansen voor individuele bedrijven. Hiervoor is eerst vervolgdiscussie en aanvullende, detaillierend onderzoek nodig. Wel zijn de potenties voor de verschillende voorzieningen goed onderbouwd.

Veel beschikbare gegevens zijn digitaal beschikbaar bij DLG en die kunnen bij dit onderzoek benut worden. Het betreft hier o.a. gegevens over: terreinhoogten, bodem, waterlopen, natuur- en landschapswaarden, GIAB³-bedrijfsgegevens.

1.6 Toepassingsmogelijkheden voor de opdrachtgever

De opdrachtgever heeft met deze quick scan een totaaloverzicht van de relevante aspecten, omvang, samenhang en onderlinge relatie van aspecten die aan de orde komen voor de discussie over perspectieven die a) voor het beleid en bestuur relevant zijn en b) die mede door het landinrichtingsproject geboden zouden kunnen worden voor natuur, landschap, waterberging en landbouwondernemers.

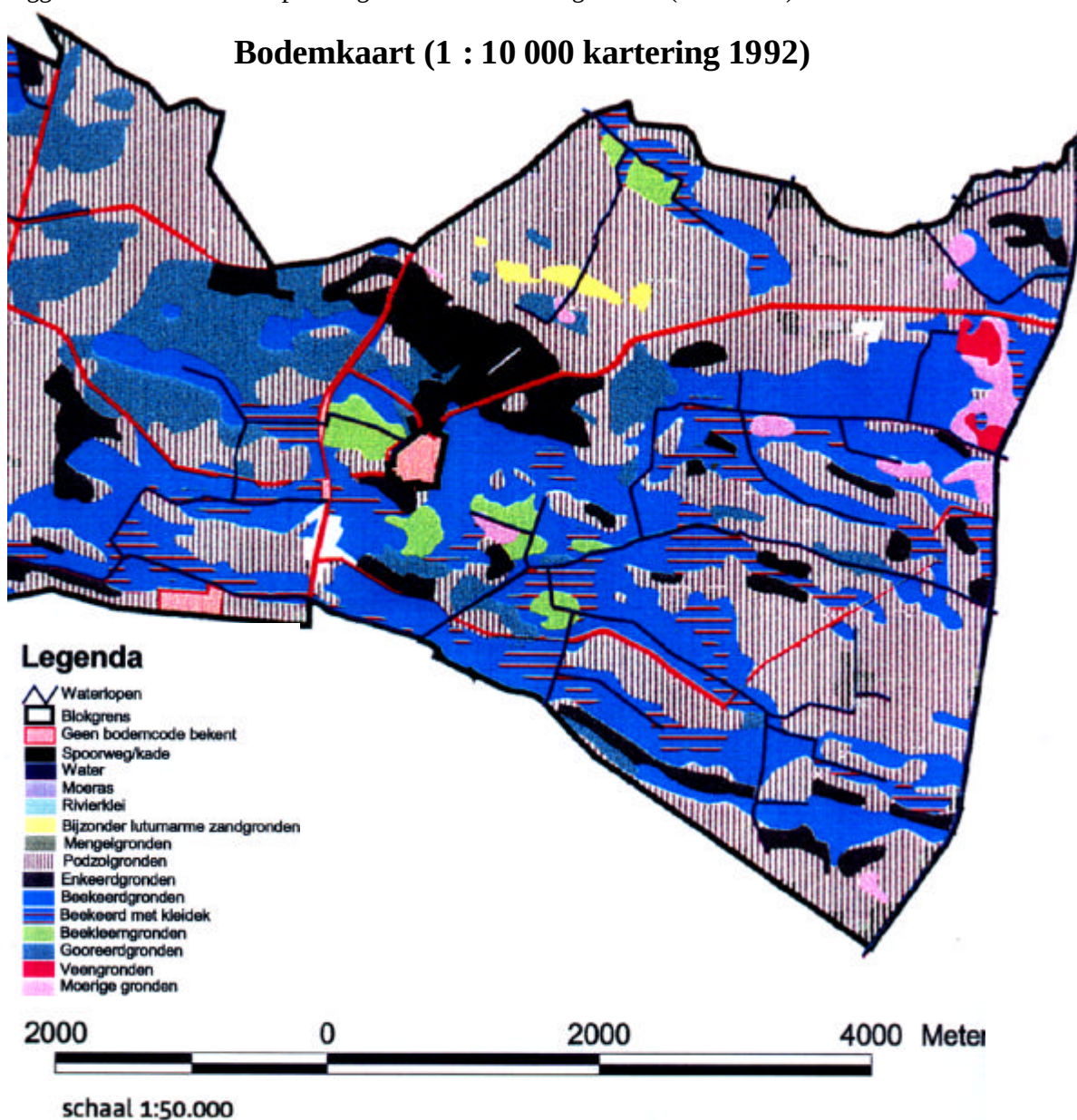
³ GIAB = Geografisch Informatiesysteem Agrarische Bedrijven

2 Huidige situatie van het gebied

2.1 De ondergrond

Het onderzoeksgebied ligt in het Sallandse dekzandgebied, westelijk van het *Overijssels Kanaal* tot aan de *Raalter weg*, noordelijk de *Weseper weg* en zuidelijk de *blokgrens*.

Dit gebied bestaat uit een combinatie van oost-west-liggende laagten - marsen - en evenzo verlopende zandruggen. De marsen bestaan uit laagten waar de bodem bestaat uit lemig zand, terwijl in het noordoosten bij de *Bleers* de bodem bestaat uit broekveen; de ruggen bestaan vooral uit podzolgronden en enkeerdgronden (zie kaart 3).

Kaart 3 Eenvoudige bodemkaart

Door de laagten lopen weteringen, graven of leidingen, alle door mensen aangelegde water-lopen (*Groote vloedgraven*, *Bleerhorster waterleiding*, ed). De waterhuishouding wordt gekenmerkt door ondiepe en diepere grondwatertrappen, nauw aansluitend bij het hoog-laag-patroon van de ruggen en marsen. Lokaal komen diepere grondwaterstromen aan het oppervlak.⁴

De diepere grondwaterstroming is overwegend richting IJssel gericht en wordt met de weste-lijker gelegen grotere leidingen (*Soestwetering* en *Zandwetering*) uiteindelijk afgevoerd via het poldergebied.

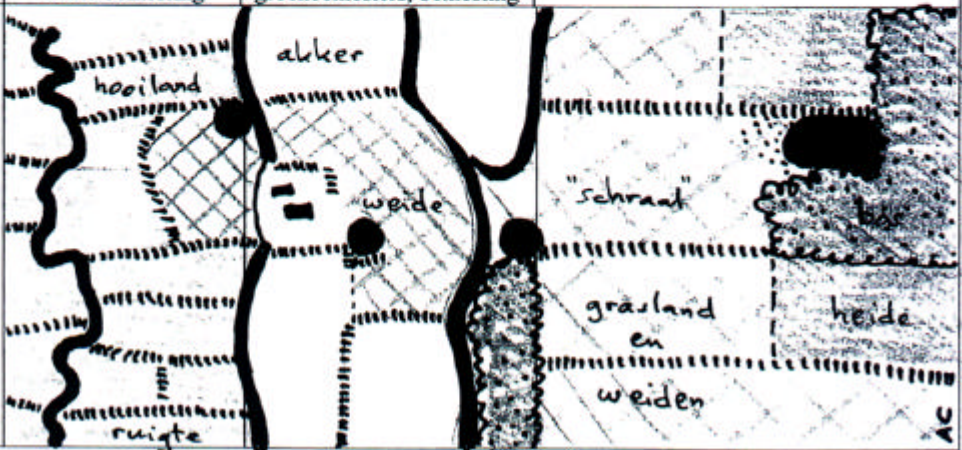
2.2 Het landschap

Het landschap in dit “geribbelde” dekzandgebied bestaat in grote lijnen uit twee vormen: het essen- en kampen-landschap en het landschap met jongere heideontginningen.

Het oudste is het essen- en kampenlandschap. Nog steeds is het goed herkenbaar als het oude cultuurlandschap van Salland, waarvan delen nog kleinschalig zijn met een wat meer relief-hebbende ondergrond die de laagten, waarin eertijds de hooilanden lagen, extra accent geven. Ze zijn vanouds wat rijker aan oude bos- en landschapselementen; verder zijn er vooral resten van het oude en rijke cultuurlandschap aanwezig met esranden, wat steilere grenzen met beekdalén, de essen en kampen zelve, de oude paden, enz.

In de tijd dat dit landschap in ontwikkeling kwam, werden door individuele en samenwerkende boeren grond- en meststoffen onttrokken aan de nagenoeg bosloze omgeving die gro-tendeels uit heideterreinen bestond. Ze verzamelden daar heideplaggen en zoden, en winter-ruigte uit de laagten en van “onland” om in de stallen te leggen om dat door het gestalde vee vertrapte en door mest verrijkte materiaal op hun essen en kampen uit te spreiden, de indivi-duele boeren meest op kampen (kleinschalig) en de samenwerkende boeren op essen (groot-schalig). Zo ontstond er ook een landschap met door de mens veroorzaakte zones van “roofbouw”, zones waaraan geen extra stoffen onttrokken werden en dus in balans waren, en zones waarbinnen stoffen werden geconcentreerd. De roofbouwzones werden op den duur arm aan voedingsstoffen en mineralen (de heidevelden), de neutrale zones lagen in de natuurlijke laagten waar inundaties en aanvoer van allerlei voedende en bufferende stoffen zorgden voor van nature rijke gronden met een lange groeiperiode, en de concentratiezones lagen bij de bedrij-ven (kampen) en gehuchten (dorpjes met essen). In de bijgaande figuur (figuur 1) is dat nog eens aangegeven.

⁴ laagten met waterlopen: al tegen het einde van de Middeleeuwen liggen in de smalle laagten (de marsen) kunstmatige waterlopen die in de loop van de eeuwen soms een enigszins beekachtig uiterlijk hebben gekregen maar geen beek zijn. Via die waterlopen konden de hoger gelegen plateaus afwateren richting de broeken in het huidige polderlandschap.

aspect	Zone-indeling		
	Beekdalvormige laagte (met waterloop)	Terrasrand, stuwalrand of randzone van een plateau	Plateau, vlakte of stuwal
Doorsnede			
Bodemkenmerken	Vaaggronden Kleilig en/of moerig dek op lemig zand Rodoornig fijn zand	Bruine en zwarte eerdgronden	Podzolen, dunne venige bodems en bosbodems
Waterhuishouding	Kwel- en inundatiegebied Doorstromend grondwater Regelmatige inundatie Mineraalrijk en neutraal water Relatief voedselrijk	Diep grondwater Relatief droog Verrijkt grondwater Relatief voedselrijk	Ondiep tot vrij diep grondwater Periodiek stagnerend en zuur Nat en uitdrogend tot meestal vrij droog Mineraalarm grondwater Relatief voedselarm
Veldnaamaanduiding	Broeken Maden/maten Meden	Kampen Horsten Essen	PH-neutraal
			PH-zuur
			Wuuste Heurne Broek Goor Mars
Overheersend (HN) vegetatietype	Korte vegetatie, ruigten en broekbos	Akkers en weiden	Bos, heide, veen en "wuuste"
Vruchtgebruik	Hooien, houtoogst	Halm- en hakvruchten; huisweide	Graslanden en mijnbouw (veen-turf, heide-plagsel, broek-brandhout, bos- strooisel/bouwhout en ven-bagger, darink en kalk)
Bedrijfsstructuur in toekomstig natuurgericht landbouwbedrijf			
Stoffenbalans	Neutraal door aanvoer via water en periodiek lichte bemesting	Concentratie door aanvoer via ruwvoer, groenbemesters, bemesting	Negatief door onttrekking en infiltratie
Projectie van een modelsituatie			

Figuur 1 Samenhang tussen bedrijfsstructuur en aard van de ondergrond

De veel jongere heide-ontginningen, vaak ontginnningen van de reeds door boeren verlaten en daarna met bos dichtgelopen heidevelden, verliep in twee richtingen: ze werden geheel bebost of ze werden ten behoeve van de landbouw ontgonnen: eindresultaat een vrij rationeel en grootschaliger landschap dat relatief rijk aan bos is.

In beide landschapsvormen valt de weidsheid op waarbinnen een groen netwerk van land-schapselementen en bossen ligt dat niet meer overal samenhangt en niet meer de eigenlijke Sallandse identiteit heeft.

De periode dat milieu en grondgebruik nog leidde tot een natuurrijk landschap met een karakteristieke identiteit heeft ook in Salland voortgeduurd tot de invoering van de kunstmest en bestrijdingsmiddelen, en is vaak versneld geraakt door ontginningen, grootschalige verandering van de waterhuishouding, en rationalisatie en schaalvergroting in de landbouw. De “groene” kwaliteit veranderde daarmee in “golven”, eerst zo rond midden 19^e eeuw, daarna in de crisistijd tussen de Wereldoorlogen, in de zeventiger jaren, en tenslotte in de afgelopen decennia.

2.3 De natuur

De oorspronkelijke milieuvariatie en het traditionele grondgebruik heeft eertijds een grote verscheidenheid aan natuur opgeleverd die in de afgelopen decennia vrij snel weer verminderd is. Vooral in de drogere dekzandengebieden en in tal van laagten is de natuurwaarde vrijwel beperkt geraakt tot allerlei lijnvormige elementen (waterleidingen, taluds en bermen), overhoekjes en bossen. Omdat al die elementen een geringe “cultuurdruk”⁵ hebben, is het niet verwonderlijk juist daar ook veel karakteristieke soorten aan te treffen. Vooral dier- en vogelsoorten benutten de bossen (of landgoederen) als leefgebied en uitvalsbases om in de omgeving te fourageren. In wegbermen en taluds treft men regelmatig soorten van soortenarme gronden die eertijds in de heiderijke landschappen van Salland overheersten. In de waterleidingen treft men veelvuldig soorten aan die duiden op mineraalrijk en schoon water, verband houdend met de drainerende werking van die leidingen.

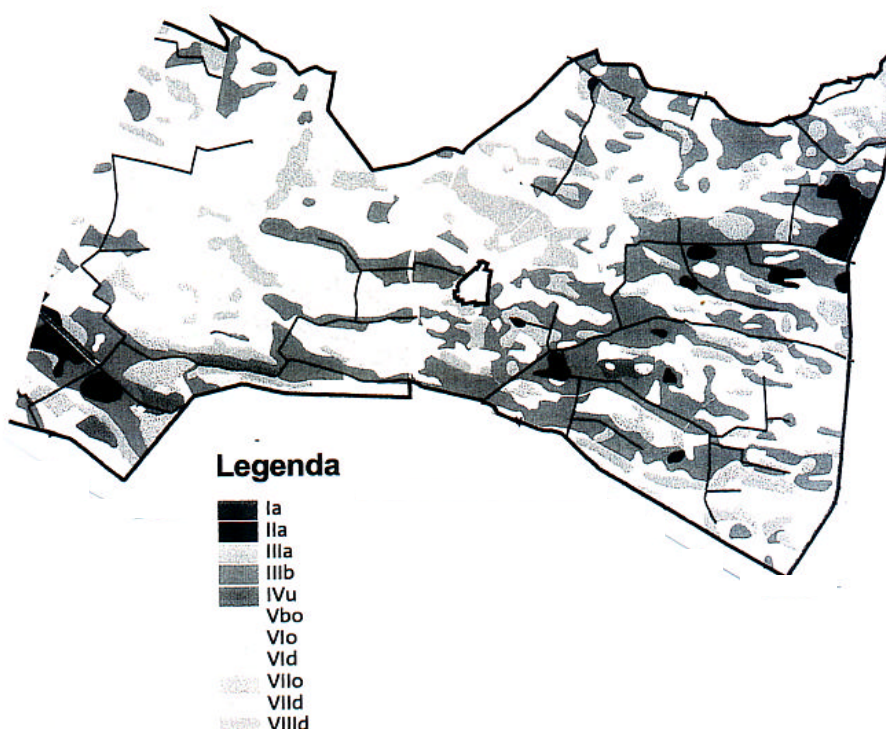
2.4 Het water

De waterhuishouding hangt in dit zandgebied nauw samen met het globale “ribbelvormige” relief. Het stroomt in de ondergrond van oost naar west en van de hogere ruggen naar de lagere marsen. Bij neerslag verloopt de afvoer logischerwijze ditzelfde patroon, zij het dat bij extreme omstandigheden het water niet door de weteringen kan worden afgevoerd en eerst de diepste laagten en later ook vlakkere delen geheel onder water zet.

⁵ cultuurdruk = aanduiding doelt op het feit dat bepaald intensief grondgebruik (met gebruik van veel meststoffen, onnatuurlijke inrichting, bestrijdingsmiddelen) negatieve (neven)effecten heeft op planten en dieren, die daardoor verdwijnen

Ook de grondwatertrappen duiden op dat patroon van ruggen en marsen. : Gt (I-) II-IIIb in de laagten, en IV-VIII in de ruggen (zie kaart 4); de maximale hoogteverschillen bedragen ca. 4 meter. Lokaal komen diepere grondwaterstromen aan het oppervlak, o.a. in de *Zonnenbergen*.

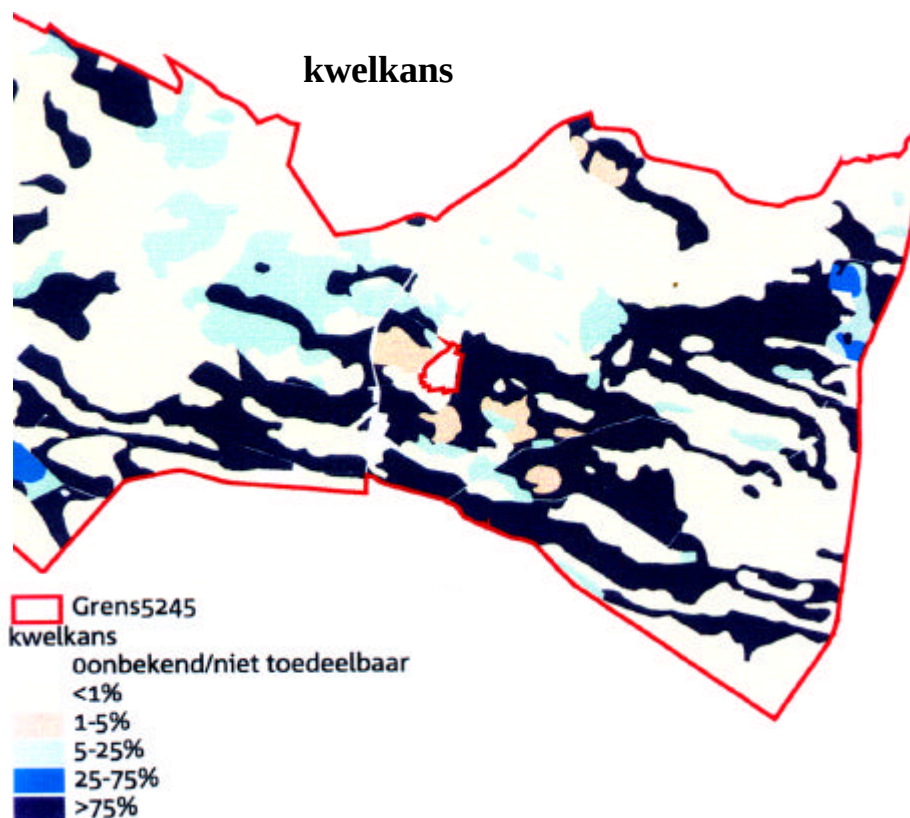
Grondwatertrappen (1:10.000, kartering 1992)

Kaart 4 Grondwatertrappenkaart

Overigens komt in een vrij groot deel van de marsen relatief veel ondiepe kwel voor (zie kaart 5), hetgeen in de bodem veelal opvalt in de aanwezigheid van een ijzerrijke laag (ijzeroer) en moeraskalk (zie kaart 6). De diepere grondwaterstroming is overwegend richting IJssel gericht en wordt met de westelijker gelegen grotere leidingen (*Soest wetering* en *Zandwetering*) uiteindelijk afgevoerd via het poldergebied.

De af- en aanvoer is geheel op het huidige landbouwkundige grondgebruik afgestemd, waardoor de vroegere zo regelmatig voorkomende - natuurlijker - peilfluctuaties historie zijn: de afvoer is versneld, de winterpeilen zijn verlaagd en de zomerpeilen zijn verhoogd.

Kaart 5 Voorkomen van kwel

Verdroging

Binnen Olst-Wesepe komen enkele gebieden voor waar verdroging speelt, vooral waar het bosgebieden betreft. Die hebben een “normale” prioriteit gekregen waar het om de bestrijding daarvan geldt.

Met het wateraanvoerplan Midden-West van het waterschap is evenwel een situatie aanwezig die op gespannen voet staat met het waterbeleid: doel is juist water conserveren (= vast houden van gebiedseigen water) en niet aanvoeren. Het aanvoerplan heeft bovendien in de hand gewerkt dat door middel van de zomerse infiltratie het gebiedseigen water rondom de watergangen verdrongen wordt, hoewel het ‘s winters weer afgevoerd wordt.

Kaart 6 Aanwezigheid van ijzeroer en moeraskalk

Vermesting en waterkwaliteit

Omdat een groot deel van de gronden (75%) verzadigd zijn met fosfaat vindt er, zonder tegenmaatregelen, een voortgaande en aanzienlijke uitspoeling naar het water plaats. In het grondwater komt dit o.a. tot uitdrukking in verhoogde gehalten van deze stof(fen) alsmede van nitraat, sulfaat en kalium. In het oppervlaktewater gaat het om verhoogde nutriëntenconcentraties. Gedefinieerd als MTR (Maximaal Toelaatbare Risicowaarde) is er in dit gebied al wel een dalende trend, maar de doelen blijven nog steeds overeind. In de Groote Vloedgraven is de MTR voor stikstof nog overschreden, hoewel het water verder, conform een STOWA⁶-toets, aan alle normen voldoet.

Waterbodem

De waterbodems in het gebied zijn alle relatief schoon en metingen geven geen aanleiding tot beperkingen in het onderhoud en de wijze waarop slootbagger aan de kant gezet wordt.

2.5 De landbouw

In het gebied is de graasdierhouderij en in het bijzonder daarbinnen de melkveehouderij de belangrijkste agrarische productietak. Het bouwlandgebruik staat bijna geheel ten dienste van de veehouderij, al komt in het gebied ook enige andere akkerbouw voor. Verder zijn er in het gebied enige intensieve veehouderijbedrijven

⁶ STOWA = Stichting Onderzoek Waterschappen

actief. De laatste jaren is een vrij scherpe daling van het aantal bedrijven opgetreden, nog onlangs (in 2000) is juist een aantal bedrijven in het zoekgebied voor watergerichte landbouw gestopt.

Aan de noordkant van het studiegebied, ligt tegen de Weseperweg een aantal melkveebedrijven van voldoende omvang om zich verder te kunnen ontwikkelen en oriënteren voor de wereldmarktproductie. Dat geldt eigenlijk ook voor het hele grote open gebied (bestaand uit meerdere kampen) in het midden en oosten.

Dichter bij het kerkdorp Wesepe treffen we meer kleine bedrijven aan en bedrijven waar het bedrijfshoofd een nevenactiviteit heeft. De zuidelijke rand tenslotte is een landschap met meer beslotenheid door de bosjes en singels die er nog liggen. Ook hier ligt nog een aantal wat grotere agrarische bedrijven (waaronder intensieve veehouderijen), sommige met een gemengd karakter.

De gegevens van de landbouw zijn afkomstig uit het GIAB (2000).

Melkveehouderijen

De graasdierhouderij had 80% van de cultuurgrond in dit deelgebied in gebruik, ongeveer 93% van de totale productieomvang in dit deelgebied.. Deze had 444 ha grasland en 83 ha voedergewassen in gebruik. Het blijkt dat 53% van de melkveehouderijbedrijven kleiner is dan 30 ha; gemiddeld zijn ze 30 ha groot.

Grondmobiliteit

De grondmobiliteit is gemiddeld genomen erg beperkt (rond 3%); zeer af en toe wordt een geheel bedrijf of deel ervan verkocht, maar hebben de grondtransacties vaak plaats binnen familieverband.

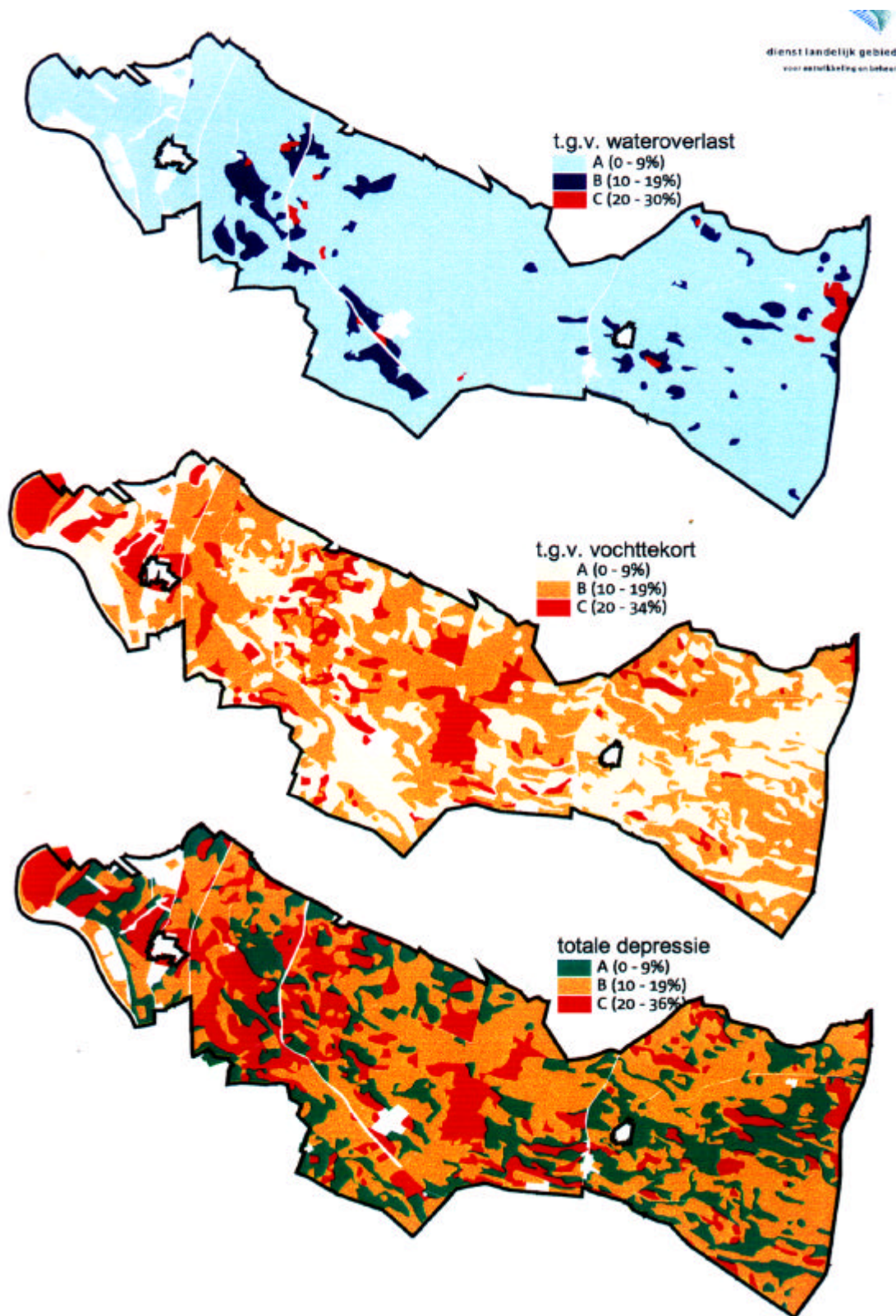
Depressies in relatie tot wateroverlast en watertekort

In dit deelgebied binnen Olst-Wesepe komt zowel watertekort als overlast voor, gezien vanuit perspectief van de gangbare landbouw. Rekening houdend met depressie in de productie zien we een aantal laag gelegen gebiedjes met oogstdepressies⁷ van in totaal 5 - 35%. (zie kaart 7).

2.6 Samenhang tussen milieu, grondgebruik en natuurwaarden

De kwaliteit van natuur hangt nog steeds nauw samen met de aard van het milieu (bodem en water) en het grondgebruik (cultuurdruk, beheer, productie en inrichting). Globaal zien we de natuurwaarden in twee typen patronen aanwezig: vlakgewijs in bossen en delen van landgoederen en lijnvormig in bermen, talud en waterleidingen en in veel mindere mate aan randen tussen percelen (bijv. onder prikkeldraad o.i.d.).

⁷ oogstdepressie = aanduiding voor verminderde gewasopbrengst die direct of indirect is toe te schrijven aan de omstandigheden van het productiemilieu van de betreffende kavel, bijvoorbeeld de grondwaterstand in het groeiseizoen.

Kaart 7 Overzicht van depressies t.g.v. wateroverlast en vochttekort

De geschetste samenhang van natuurwaarden met het door de boeren in een lange tijd van constant beheer gemaakte grootschalige patroon van “onttrekkingevenwichtconcentratie” is er praktisch niet meer. Boeren beheren alleen nog marginaal met het oog op landschap en bijna nergens meer met het oog op natuur. Hiervoor in de plaats zijn gekomen instanties of instellingen (SBB, Natuurmonumenten, IJssellandschap) die de “groene” zorg hebben overgenomen en die met allerlei inrichtings- en beheersmaatregelen de historische kwaliteit van natuur en landschap proberen te realiseren; overigens spelen in die situaties boeren of loonwerkers nog wel een uitvoerende rol omdat het feitelijke beheer nog steeds een algemene agrarische grondslag heeft.

3 **Beleid en planvorming**

3.1 **Beleidscontext**

Algemeen beleid

Realisatie van beleid van de overheid, Rijk en Provincie, is aan de landinrichtingscommissie opgedragen. Het omvat een veelheid aan doelstellingen rekening houdend met allerlei doorgaande ontwikkelingen of komende ontwikkelingen. Deze verkennende studie is in die veranderlijke context geplaatst. Belangrijke beleidsaspecten hangen samen met een aantal hierna kort genoemde zaken, terwijl andere aspecten wat uitgebreider aan de orde komen.

Opmerking: voor de kaartbeelden wordt verwezen naar de verschillende documenten.

Eu-markt en -prijsbeleid

Dit internationale beleid is er op gericht om onevenredig omvangrijke of overdreven subsidies tegen te gaan, waarbij er geleidelijk een verschuiving plaats vindt van prijssteun naar inkomenssteun. Met die verschuiving komt er geld vrij voor plattelandsontwikkeling in de vorm van “Rurale⁸ Ontwikkelingsplannen”.

EU-nitraatrichtlijn

In 2003 mag het grondwater niet meer dan 50 mg/L nitraat bevatten, hetgeen betekent dat voor bemesting, mestopslag en staltypen gestreeft moet worden naar een zo laag mogelijk ammoniakuitstoot.

Reconstructiewet concentratiegebieden

Met deze “wet” wordt het mogelijk om allerlei cumulatieve effecten van de landbouw in samenhang aan te pakken in allerlei zandgebieden waar die effecten optreden. Dit gebied valt daar geheel binnen, zodat de commissie ideeën graag wil overnemen voor het grotere raamplan.

Streekplan West-Overijssel

Een belangrijk deel van dit studiegebied heeft in het streekplan een bijzondere aanduiding. Een deel is benoemd als “bos”, een deel als “agrarisch cultuurlandschap met veel natuur- en landschapswaarden” en een deel als “agrarisch cultuurlandschap met beperkte natuur- en landschapswaarden”. Verder is er geduid op de realisatie van een verbindingszone. In de zone met bos en relatief veel waarden betekent dit ook dat natuur, landschap en bosontwikkeling het hoofdaccent vormen.

⁸ Ruraal, rurale = betreffende het platteland of land buiten de stad

3.2 Natuur- en landschapsbeleid

Meerjarenplan Bosbouw

Men moet in ons land tenminste 75000 ha bos realiseren, en landinrichting - ook hier - is daar een goed middel toe. De gedachte gaat uit naar zowel natte (laaggelegen) als droge (hooggelegen) bossen.

Nota Landschap en de Visie Stadslandschappen

De Nota Landschap, in het bijzonder het daarin opgenomen *Nationaal Landschaps Patroon*, vermeldt dit deelgebied niet apart, hetgeen niet wegneemt dat er hier geen bijzondere, te versterken waarden zouden zijn (zie ook hierboven). Hetzelfde geldt vanuit de Visie Stadslandschappen.

Uitwerking Beleidsnota Natuur en Landschap Overijssel (BNLO)

In deze provinciale nota staan voor dit gebied een aantal doelen geformuleerd die het behoud van de natuur- en landschapskwaliteit zullen ondersteunen en die het mogelijk maken een groter deel van de Sallandse identiteit en biodiversiteit⁹ verder te ontwikkelen.

Binnen dit gebied is de opgave om ongeveer 50 ha nieuwe, kwelafhankelijke natuur te realiseren; verder dient een 2-tal ecologische verbindingzones (10 ha) gerealiseerd te worden.

Gebiedsgerichte doelstellingen

Van de elementen van betekenis voor landschap en cultuurhistorie is het volgende relevant: handhaving en accentuering in het zandgebied van bestaande gradienten, vooral rondom Wesepe; accentueren van aanwezige elementen en structuren; realisatie van natte beekbegeleidende graslanden, moeras en broekbos.

Voor natuur geldt: realisatie van verbindingzones die tevens de herkenbaarheid van het landschap versterken; verminderen van verstoring en versnippering van bestaande en in de toekomstige gebieden.

3.3 Waterbeleid

Waterhuishoudingsplan Overijssel

In het provinciale waterhuishoudingsplan komt op verschillende punten de aandacht voor deze streek aan de orde en is er een duidelijke parallel te zien met de *Vierde Nota Waterhuishouding* van het Rijk. Belangrijke relevante aandachtspunten zijn:

- *herstel van de veerkracht in het watersysteem gericht op het vergroten van de veiligheid en het verminderen van verdroging voor landbouw en natuur;*
- *Kwaliteitsverbetering en de watersysteminrichting richten op natuurherstel, passend bij de streekidentiteit en waar mogelijk ook door haar functie voor recreatie te versterken.*

Waterbeheerplan Waterschap Groot Salland

⁹ biodiversiteit = aanduiding voor variatie aan planten, dieren en levensgemeenschappen

Algemeen uitgangspunt is het stroomgebiedprincipe, waarbij bovenstrooms moet worden voorkomen dat door te snelle afvoer verdroging ontstaat en gelijktijd benedenstrooms wateroverlast. Dit heeft tot gevolg dat men zich principieel ook moet afvragen waar en hoe het water het best kan worden vastgehouden en wanneer pas tot afvoer overgegaan moet worden.

Het vigerende beleid van het waterschap omvat op hoofdlijnen voor dit gebied het volgende:

- *Binnen dit gebied moet in principe zoveel mogelijk gebiedseigen water benut worden voor de functies die vanuit water aan dit gebied zijn toegekend. Dit betekent dat er in de beheerssituatie¹⁰ ruimte voor het vasthouden en bergen van water¹¹ moet zijn.*
- *Er wordt gemiddeld 2% van de landoppervlakte gereserveerd moet worden voor die doeleinden in de beheerssituatie, waarvoor het areaal onttrokken zal worden aan het landbouw. Hierin zit geen ruimte voor retentie.^{12 13}*
- *Voor de vormgeving van de afvoer- en bergingsfunctie van water zijn in principe geen strakke kaders aanwezig en kunnen allerlei vormen van laagten ook functioneel zijn mits zij maar voldoen aan het beoogde afvoer- en bergingsdoel.*

Veranderend waterbeheer

Het waterschapsbeleid in de vijftiger jaren en later richtte zich op zgn. verbeteringswerken, vooral om de voortdurende wateroverlast te beperken. Sindsdien is het vooral gericht op het landbouwkundige gebruik van gronden. Maar de keerzijde hiervan hield o.a. in dat de zomerse vochttekorten aanzienlijk toenamen.

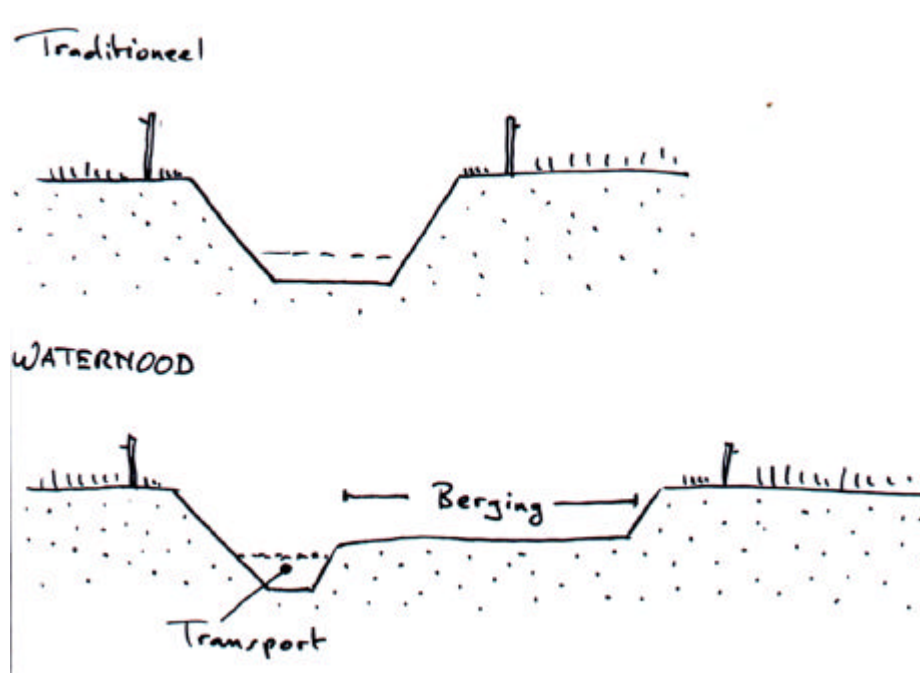
Derhalve krijgt herstel van het watersysteem vanuit Waternood extra aandacht. Dit betekent principieel dat men eerst nagaat of de functies goed gelocaliseerd zijn, dat men zich afvraagt welke waterlopenstructuur past bij de verschillende posities in het stroomgebied en tenslotte ook dat ruimte voor water langs de waterlopen in principe het zogenaamde “accoladeprofiel” krijgt. Soms is het overigens verstandig om laagten nabij waterlopen te betrekken bij die afvoerbergingsvraag.

¹⁰ Beheerssituatie = normale toestand die met grote frequentie (50 tot 100 x per jaar) voorkomt.

¹¹ In dit geval rekenen we vasthouden en bergen (conserveren) van water tot aspecten van de beheerssituatie.

¹² Retentie = opvang van extra hoeveelheden water in pieksituaties, vrij zeldzame situatie die bij zeer langdurige en heftige neerslag tot extreme belasting van de waterloop leidt.

¹³ Waterlopen hebben in de toekomst qua aard van het dwarsprofiel een vrij vaste verhouding van 1/3 deel bedoeld voor waterafvoer en 2/3 deel voor berging; die verhouding is overigens sterk gerelateerd aan de GGOR en het grondwatersysteem.

Figuur 2 Waterlopen zoals ze er nu zijn en zoals ze er volgens WATERNOOD ook uit kunnen zien

Gebiedsgerichtere uitspraken over water omvatten: mogelijkheden scheppen voor optimaal oppervlaktewater- en grondwaterbeheer (GGOR¹⁴); terugdringen van verdroging door waterconservering en eventueel beperkte wateraanvoer; realiseren van waterkwaliteit welke voldoet een de gestelde grenswaarden alsmede waterbodembodem die aan de toetsingswaarden voldoen.

3.4 Landbouwbeleid

Het voor dit kader geformuleerde landbouwbeleid omvat de volgende punten:

- creëren van een optimale uitgangssituatie voor een duurzame, veilige en goed renderende landbouw, waarbij kostprijsverlaging door verbeterde productieomstandigheden centraal staan;
- verbeteren van de verkavelingssituatie;
- verminderen van de opbrengstdepressies door optimalisering van inrichting en/of beheer van de grond- en oppervlaktewaterstanden;
- verbetering van de ontsluiting.

Verder zijn er nog een aantal specifieke resultaten geformuleerd voor het landbouwbedrijf na het voorgenomen landinrichtingsproces, maar hiervoor wordt verwezen naar het voorontwerp landinrichtingsplan.

¹⁴ Gewenste Grond- en Oppervlaktewater Regiem

3.5 Planvorming

De landinrichtingscommissie rondt in januari 2002 het conceptlandinrichtingsplan af. Dit plan wordt vervolgens aangeboden aan de deelgebiedscommissie Salland welke het reconstructieplan voor het gebied Salland gaat opstellen.

Nadat dit reconstructieplan gereed is kunnen de reconstructiedoelen in het inrichtingsplan Olst-Wesepe verwerkt worden, waarna het, na goedkeuring door GS, tot uitvoering kan komen.

Het ontwerp inrichtingsplan omvat voorstellen tot herinrichting van het gebied voor de landbouw door herverkaveling en boerderijverplaatsing. Voorts worden maatregelen voorgesteld om 50 ha natuur en twee ecologische verbindingzones te realiseren. In het gebied rond Wesepe wordt voorgesteld om het landschap te versterken door het aanbrengen van beplanting.

Om de knelpunten in de waterbeheersing op te lossen en om te voldoen aan de nieuwe inzichten over het waterbeheer, wordt het waterhuishoudkundige systeem heringericht. De voorgestelde maatregelen zijn gericht op het langer vasthouden van het water in het gebied.

Verder zijn recreatieve voorzieningen in het plan opgenomen en wordt tenslotte het verwijderen van milieuverontreinigingen gestimuleerd.

3.6 Tussenbalans

Wanneer we hier een balans zouden opmaken van voornemens van de overheden (allerlei beleidsdocumenten en bestuurlijke uitspraken) inzake de huidige rurale ontwikkelingen die voor dit gebied aan de orde zijn (landbouw, bosbouw, landschap, milieu, natuur, water, enz) dan dringt zich vooral de complexiteit hiervan op en het gevoel dat er straks plannen ontwikkeld zijn die niet zullen voorzien in de feitelijke behoeften voor de dan geldende toekomst. Daarom is “besturen vooruit zien...” en zal het zo af en toe nodig zijn even een tussenbalans op te maken om te bezien of de koers bijgesteld moet worden.

Zo'n moment is er nu. Steeds weer nieuwe beleidsdoelen komen op het platteland af en steeds meer moet er rekening gehouden worden met “groene” kwaliteiten (natuur, milieu en landschap), terwijl de “blauwe kwaliteiten” (water) zich daarbij geschaard hebben. Een steeds indringender vraag richting landbouw die deze zaken nog immer ervaart als kostenpost die op het bedrijfsresultaat drukt. Daarbij genomen de grondmobiliteit en vraag naar oppervlak voor niet traditioneel agrarisch grondgebonden doeleinden, en zie daar een palet van spanning tussen traditie en onzekere toekomst met veel meer belanghebbenden.

Concreet is deze studie er op gericht om te bezien of een deel van die spanning kan worden weggenomen door (traditionele) boerenbedrijven een betaalde en

economisch verantwoorde functie te geven in het behoud en beheer van landschap, natuur en water. Hiervoor worden concrete en aan het gebied zelf ontleende kengetallen gebruikt om berekeningen te maken over bedrijfsresultaten waarin die “groen-blauwe-zorg” door boeren wordt overgenomen en dus niet meer door instanties of instellingen uitgevoerd worden.

Overzicht benodigde hectaren in Olst-Wesepe en in het oostelijke studiegebied			
Opmerking: Getallen in hectaren afgerond. Uitgangspunt is dat het benodigde oppervlak in het studiegebied ongeveer 1/3 is van het totaalgebied Olst-Wesepe			
Aspect		Gebied	
Categorie	Onderdeel	Olst-Wesepe	Dit studiegebied
Water	Herinrichting hoofdwatgangen	25	17
	Retentie in natuurontwikkelingsgebied	15	
	Retentie in landbouwgebied	10	
Natuur en landschap	Nieuwe natuur	50	20
	Verbindingszone	10	
Totaal			37

De tussenbalans heeft ook spanning tussen beleidsdoelstellingen in beeld gebracht, in het bijzonder waar het gaat om al het ruimtebeslag dat voor de sectorale wensen nodig. Wij veronderstellen dat met nieuwe agrarische bedrijfsvormen in staat zullen zijn om een brug te slaan tussen de wensen van boeren om als ondernemers een plek op het platteland te hebben en de wensen van de maatschappij die verwoord worden door de overheid in allerlei beleidsdocumenten.

Hiertoe zullen we eerst een paar nieuwe bedrijfsvormen introduceren.

4 “Boeren met water, landschap en natuur”, kennismaking met de ideeën

De laatste tijd zijn een aantal belangwekkende ideeën geformuleerd over andere manieren van boeren, waarbij veel meer rekening gehouden wordt met de kwaliteit van natuur en landschap, maar ook met de waterhuishouding.

In deze quick scan - verkennende studie - worden ze kort toegelicht waarbij we het ALTERRA-rapport “*Boeren voor natuur*” als vertrekpunt hebben genomen, waaraan er een bedrijfstype is toegevoegd met speciale betekenis voor water.

Hier zijn het **landschapsgerichte boerenbedrijf** in beeld, een **bedrijfsvorm dat meer op “waterberging”** gericht is, het **natuurgerichte boerenbedrijf**, en een **marktconform bedrijfs-type**. Deze bedrijfsvormen komen op basis van vrijwilligheid tot stand en hun bedrijf richten ze vanuit eigen ondernemersperspectief in, maar kunnen uiteraard hierbij geadviseerd worden vanuit bestaande deskundigheid.

De bedrijfstypen, in het bijzonder het “watergerichte” en natuurgerichte boerenbedrijf, bieden bedrijven in de middencategorie (ondernemers die voor de keuze staan om te stoppen, te vergroten of naar bedrijfsinkomensverbreding over te gaan) extra kansen, juist in gebieden waar door afwegingen in kader van de ruimtelijke ordening de overheden erg restrictief zijn aangaande wenselijke fysieke veranderingen van het productiemilieu (veranderingen aan de bodem, van de waterhuishouding, van het landschap). In die optiek mag je dan ook verwachten dat hierdoor gemakkelijker “een brug te slaan” is tussen de verschillende belangen die traditioneel juist in zulke situaties sterk conflicteren.

Financiering van beide bedrijfstypen heeft plaats door aanwending van middelen die voor de realisatie van water- en milieubeleid beschikbaar zijn. Verder wordt gestreefd om ook de mogelijkheden van de Natuurschoonwet (NSW) optimaal in te zetten. Overigens kunnen we wel opmerken dat voor beide bedrijfstypen, in het bijzonder voor het natuurgerichte, geldt dat het perspectief op een duurzame toekomst duidelijk verbetert in vergelijking met een onveranderde autonome bedrijfsvoortzetting.

Aangezien momenteel dergelijk beleid nog niet vigeert stellen we uitdrukkelijk voor om dit projectgebied als pilotgebied aan te duiden, waardoor de hierna volgende voorstellen nader op hun betekenis onderzocht kunnen worden in samenhang met de realisatie van de andere doelen.

4.1 Landschapsgericht boerenbedrijf

Het **landschapsgerichte boerenbedrijf** verkrijgt een bredere basis doordat voor een deel van het bedrijf de agrarische productie wordt ingeruild voor “productie van

landschapswaarden”. Het gaat hier om de landschappelijke elementen, zoals houtwallen, singels, poelen en randen of brede taluds langs waterlopen, waaruit nagenoeg geen opbrengsten uit de verkoop van reguliere marktproducten zijn te verkrijgen. Ook reeds bestaande groenelementen, waarvoor tot op heden slechts (een deel van) het onderhoud werd betaald via onder meer de “bergboe-renregeling” worden beloond, waarbij de waardering voor het “groenproduct” is gebaseerd op de gemiddelde waarde van grond in het maatschappelijke verkeer, dat is de grondprijs ter plekke. De overheid, de partij die de beloning uitkeert, verkrijgt in ruil daarvoor een erfdienst-baarheidrecht op de grond waarin het groene karakter van de grond is verzekerd. Om de beloning duurzaam in stand te kunnen houden wordt het bedrag dat met de overeenkomst gemoeid is niet aan de grondeigenaar uitgekeerd, maar in een extern beheerd fonds gestort. Het beleggingsrendement wordt na aftrek van apparaatskosten en na aftrek van het bedrag dat nodig is om het basisbedrag reëel in stand te houden, uitgekeerd aan de ondernemer. In vergelijking met de huidige agrarische productie is het rendement van deze constructie, gebaseerd op gemiddelde maatschappelijke maatstaven, aanzienlijk hoger. Naast dit bedrijfseconomische voordeel is er het voordeel van de grotere risicospreiding, waardoor tegenvallende resultaten van agrarische producten beter kunnen worden opgevangen.

In een relatief groot deel van het gebied zijn er kansen voor agrariers om op maximaal 10% van hun bedrijfsoppervlak landschapselementen te hebben of om te vormen waarvoor zij structureel en duurzaam een bedrijfseconomisch acceptabele vergoeding krijgen (zie verderop). Het overige deel van het bedrijf wordt voor de inkomensvorming gebaseerd op andere economische dragers, al dan niet gericht op voedselproductie. De agrariers wijzen zulke voor of als landschapselement ingericht deel zelf aan, en ze worden voor de toekomst voor onbepaalde tijd (voor altijd dus) als zodanig fysiek en ook juridisch vastgelegd.

4.2 Boerenbedrijf met meer water

Het **watergerichte boerenbedrijf** heeft naast de hierboven vermelde beloning voor groenelementen recht op een vergoeding voor het feit dat landbouwproducten worden geteeld op een wijze die geheel past binnen een sterk aangepaste waterhuishouding. Deze voorwaarde leidt ertoe dat de agrarische productie drastisch vermindert; de vergoeding is gebaseerd op het bedrag dat overeenkomt met de zwaarste pakketten voor natuurbeheer (uit het programma beheer). Het totale rendement van een hectare watergerichte kan daardoor aanmerkelijk hoger uitvallen dan het rendement van een hectare landbouw onder de huidige Europese marktverordening.

Deze bedrijfsvorm zullen we “van nature” aantreffen op plekken waar ten behoeve van de waterhuishouding maatregelen worden getroffen ruimte bieden voor waterafvoer en berging (in de beheerssituatie dus) en lokaal ruimte voor tijdelijke waterstandsverhoging (retentie ingevolge piekbelasting dus). Nagegaan zal worden in hoeverre juist voor deze bedrijven mogelijkheden in dit gebied te vinden zijn.

4.3 Natuurgericht boerenbedrijf

Het **natuurgerichte boerenbedrijf** heeft naast de hierboven vermelde beloning voor groen-elementen recht op een aanvullende vergoeding voor het feit dat landbouwproducten worden geteeld “op een ecologisch zeer verantwoorde wijze”, nl zonder aanvoer van mineralen van buitenaf (geen aanvoer van aangekochte meststoffen, krachtvoer of ruwvoer). Deze voor-waarde leidt ertoe dat de agrarische productie drastisch vermindert (wel tot de helft of minder van hetgeen gangbaar is), de vergoeding is gebaseerd op het bedrag dat overeenkomt met de zwaarste pakketten voor natuurbeheer (uit het programma beheer). Het totale rendement van een hectare natuurgerichte kan daardoor aanmerkelijk hoger uitvallen dan het rendement van een hectare landbouw onder de huidige Europese marktverordening.

Een relatief groot gebied is potentieel geschikt om daarbinnen agrariers in staat te stellen om hun gehele bedrijf in te richten als een gesloten productiesysteem waardoor er geen gebieds-vreemde stoffen (krachtvoer, enz) het systeem binnenkomen of als niet door planten opgeno-men bemesting weer weglekken naar ondergrond en omgeving. Binnen het gehele bedrijf worden kansen voor bedrijfsvoering, productieplan en natuurdoelen geoptimaliseerd. Deze ingrijpende wijziging dient per saldo bedrijfseconomisch acceptabel en duurzaam te zijn: berekeningen tonen aan dat dit ook haalbaar is. Alle grondgebonden activiteiten zijn in die gebieden door deze opzet milieuneutraal.

De bedrijfsinrichting zal zodanig zijn dat de relatief slechte delen (nat, kleinschalig, ed) geextensiveerd raken ten opzichte van de relatief intensievere delen waarop productie gecon-centreerd wordt, terwijl er hierdoor juist een nieuwe structurele functionele relatie ontstaat (ruwvoederwinning). Naast allerlei lijnvormige landschapselementen zullen ook vlakvormige elementen gaan ontstaan met een eigen nieuwe duurzaamheid.

Van groot belang is de waterhuishouding binnen dit type bedrijf heel nauwkeurig in te stellen op een zo maximaal mogelijke invloed van het bodemwater, voor zover dit neutraliserende (of bufferende) effecten heeft.

4.4 Marktconforme boerenbedrijven

Marktconforme boerenbedrijven halen hun inkomen uit de globale markt binnen het stelsel van Europese regels gericht op de producent, de consument en de marktmechanismen. Veelal ligt de spil van de inkomensvorming bij de productie van een of meer landbouwproducten. In dit gebied is dat verbonden met de melkveehouderij (zuivel en vlees), bedrijven die daarnaast soms nog een agrarische neventak hebben of andere neveninkomsten. Deze bedrijfsvorm zal verder niet meer uitgewerkt worden.

5 Ruimtelijke kansen voor “anders boeren”

5.1 Bestaand groen-blauw netwerk

Het deelgebied is onderdeel van het veel uitgestrektere Sallandse landschap, en heeft groten-deels diezelfde karakteristiek, waarin het oost-west verlopende patroon van ruggen en marsen met verspreide dorpen of gehuchten met grote essen en kleinere kampen steeds weer tot het basispatroon behoren.

Die onder- en bovengrond biedt een aantal **aangrijpingspunten** om het groen-blauwe netwerk beter tot zijn recht te laten komen, waarbij onder zo'n netwerk verstaan wordt: het landschapsecologisch functionerend geheel van landschapselementen, bossen en terreinen met natuurwaarden in samenhang met een veerkrachtig watersysteem met ruimte voor water ingepast binnen hierop toegesneden grondgebruik.

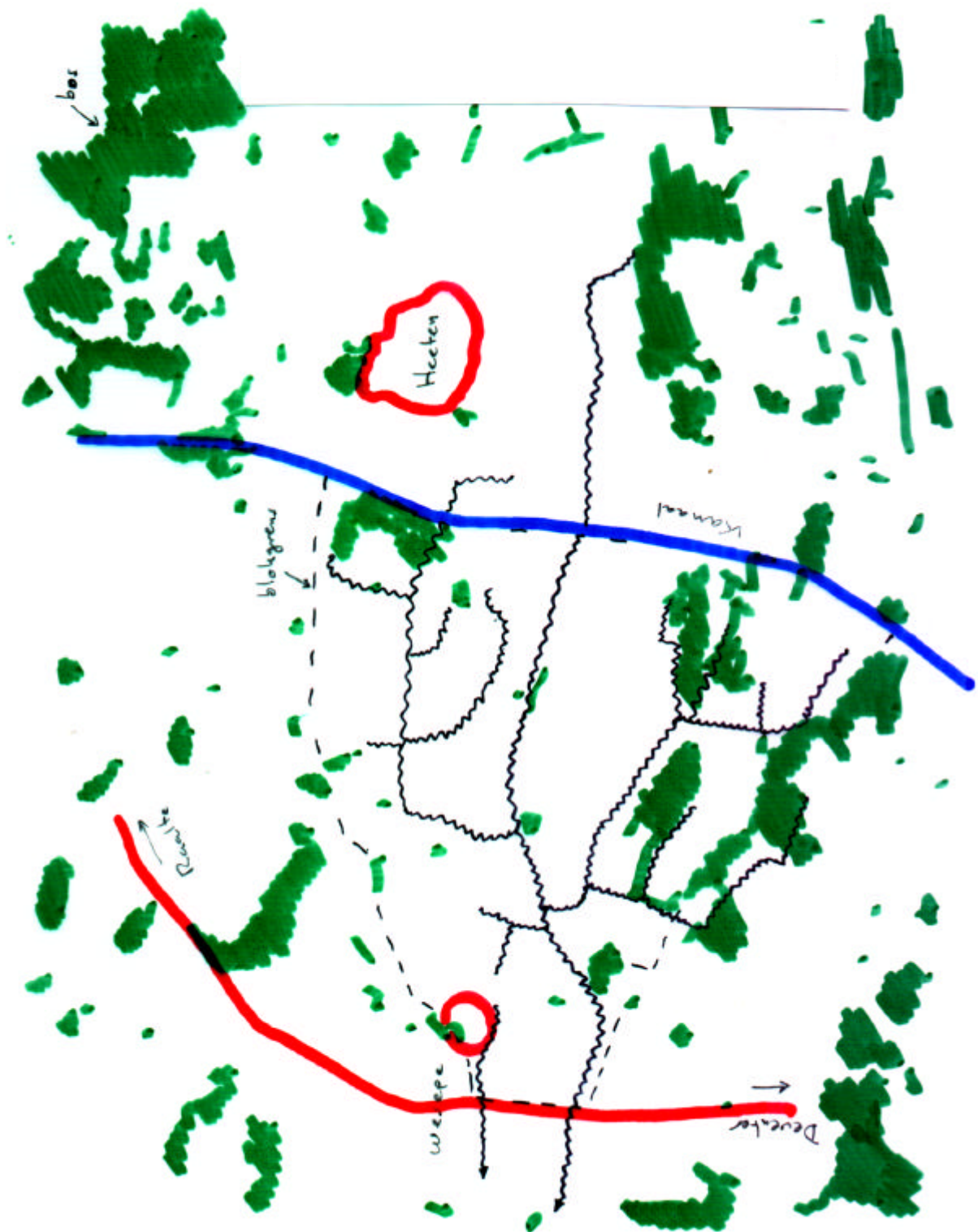
Die aangrijpingspunten zijn: landschap (1), hoogteligging en waterhuishouding (2), voorkomen van kwel, ijzeroer en moeraskalk (3), samenhang van deze aspecten (4) en tenslotte de ruimtelijke structuur bij Wesepe (5). Deze punten zullen hieronder toegelicht worden, zodat duidelijk wordt waarom de beste kansen op bepaalde plekken liggen.

Aangrijpingspunt 1: landschap

De grotere bossen, de robuustere lijnvormige elementen en het stelsel van de grotere watergangen vormen het groen-blauwe Sallandse netwerk: *De Zonnenbergen* liggen in lijn met de landgoederen van *Hengforden* in het westen, en de *Molenbelt* richting heuvelrug-bossen naar het zuidoosten, en *De Bleers* past binnen de lijn richting *Schoonheten*, en de grotere watergangen markeren de oostwest verlopende ruggen. Op die schaal bezien vertoont (dit deel van) het landschap^{15 16} een aantal hiaten die door toevoeging van nieuwe landschapselementen de identiteit en samenhang in dit deel van de regio terugbrengt.

¹⁵ landschap = totaal van waarneembare fenomenen aan het aardoppervlak die - al dan niet door toedoen van de mens - een bepaalde vorm hebben en/of die in relatie tot de ondergrond en het gebruik daarvan staan; het kunnen zowel dode als levende fenomenen zijn, respectievelijk bouwsels van mensen, huisdieren van mensen of wilde dieren, enz.

¹⁶ landschap = hier is het landschap veel beperkter opgevat, nl de bossen en lijnvormige elementen met bomen, struiken of struweel en de grotere waterlopen.

Kaart 8 Hoofdlijnen in het landschap t.a.v. bomen en bossen

Aangrijpingspunt 2: hoogteligging en waterhuishouding

Het gebied ligt oost-west gezien van hoog naar laag en heeft in die hoog-laag-helling een noord-zuid ribbelpatroon van ruggen en marsen. In alle lage delen liggen waterlopen die eertijds ontworpen zijn om het teveel aan water af te voeren; ze liggen op plekken waar ooit natuurlijke, moerassige laagten waren. In de huidige waterhuishouding is het contrast tussen hoog en laag veel kleiner dan vroeger; bovendien zijn de lage waterstanden gemiddeld lager en ook eerder in het seizoen optredend waardoor alle hogere terreingedeelten vochttekorten hebben.

Twee kleine zijsystemen wateren op de De Groote Vloedgraven af die op zijn beurt een oostelijker gelegen deel af watert. Periodiek komt zoveel piekafvoer voor dat daardoor kortstondig oppervlakkige vernatting optreedt.

Binnen dit gebied liggen delen met de hoge grondwaterstanden in beide zijsystemen en benedenstroomse deel van de Vloedgraven; bij piekafvoeren is er een gerede kans dat er tijdelijk inundatie optreedt. Deze samenhang is een belangrijk gegeven om met maatregelen inzake waterbeheer (ruimte voor afvoer en berging) met behoud of versterking van het gebiedseigen karakter op in te spelen.

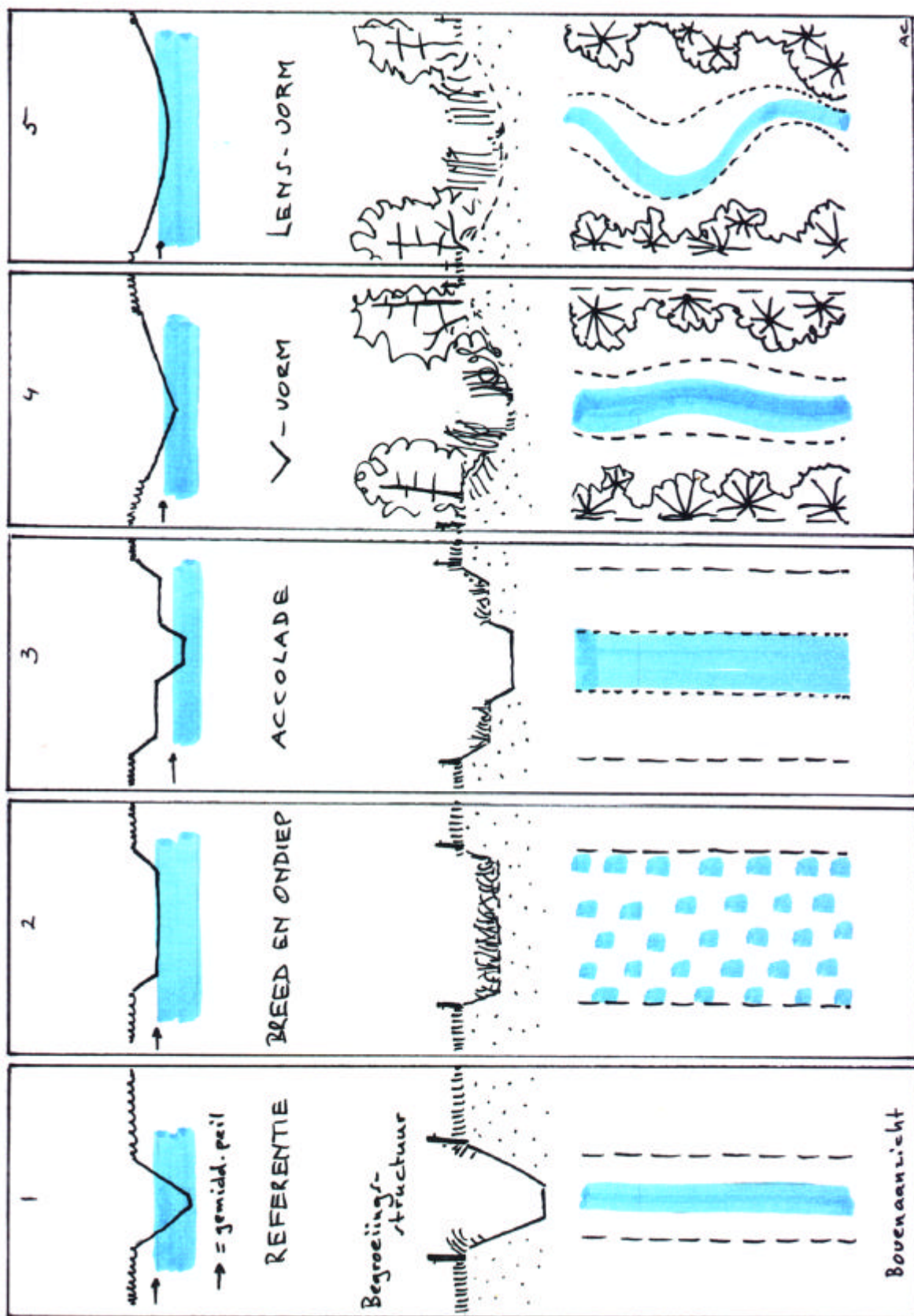
Naast het aangrijpingspunt hoogteligging en waterhuishouding speelt nog de feitelijke vormgeving van de waterloop een belangrijk punt. In de onderstaande tabel zijn een 4-tal typen weergegeven ten opzichte van het referentietype, dwz een normprofiel zoals dat nu veelvuldig toegepast is.

Op grond hiervan is bij de uiteindelijke uitwerking van een ontwerpplan tevens goed rekening te houden met vormgevings- en kwaliteitsaspecten.

Overigens is het goed mogelijk om relatief geïsoleerde laagten nabij waterlopen ook voor (tijdelijke) berging te gebruiken.

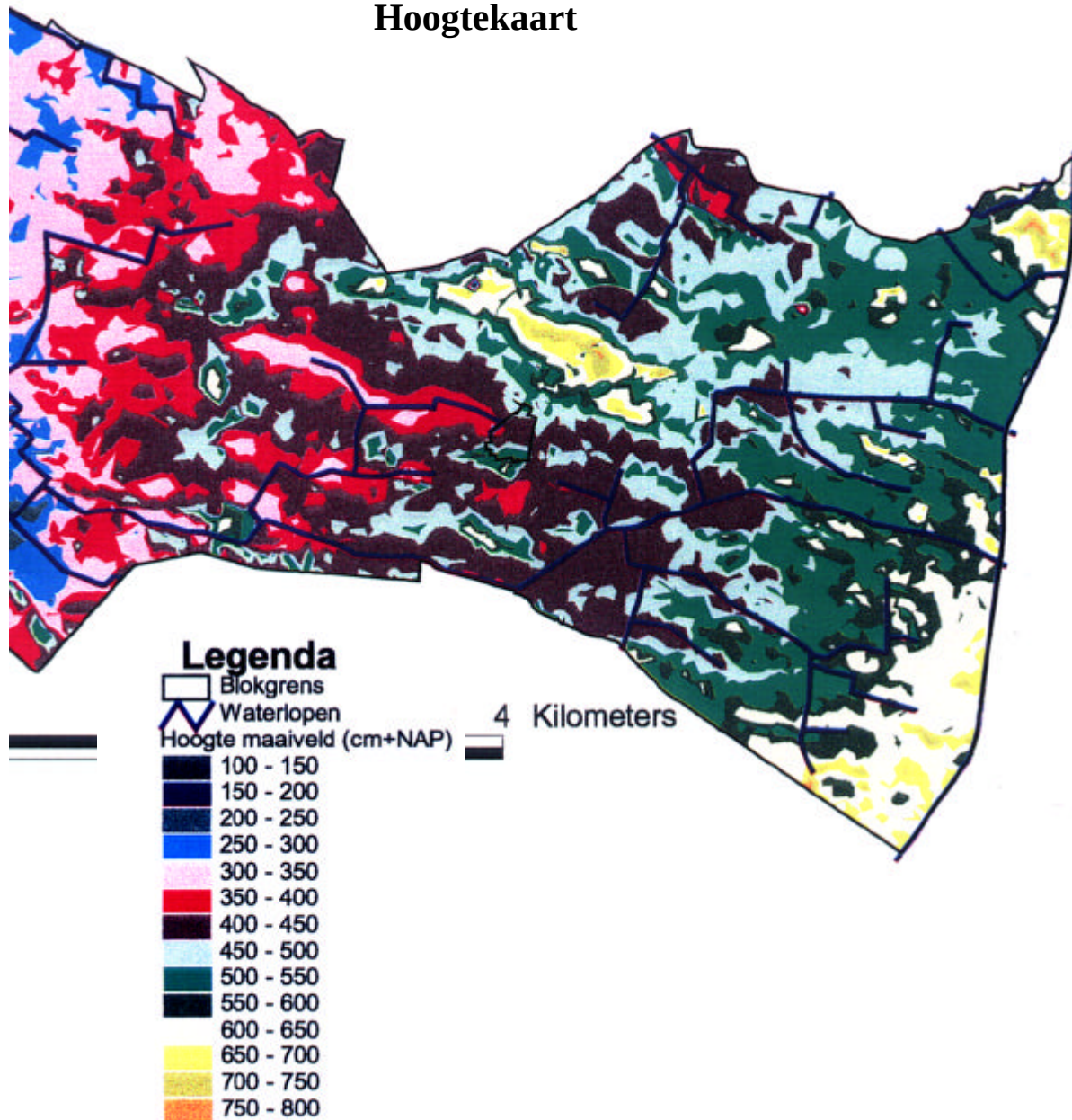
DOORSNEDEN WATERLOPEN “MODERN WATERBEHEER”

BEOORDELINGS-ASPECTEN		TYPEN WATERLOPEN				
Hoofdpunt	Deelaspect	1	2	3	4	5
		Referentie	Breed-ondiep	Accolade	V-vorm	Lens-vorm
Waterhoe- veelheid	Ruimte voor berging	Gering	Vrij veel	Veel	Veel	Heel veel
	Mate van vertraagde afvoer	Zeer gering	Vrij groot	Vrij groot	Vrij groot	Groot
	Mogelijk-heid tot vasthouden	Zeer gering	Vrij groot	Vrij groot	Groot	Groot
Waterkwa-liteit	Mogelijk-heid nutrien- tenfiltering	Zeer gering	Matig	Matig	Vrij groot	Groot
	Biologische kwaliteit	Beperkt	Zeer beperkt	Beperkt	Matig	Groot
Natuur	Mogelijk-heid voor herstel veerkracht	Zeer beperkt	Afwezig	Beperkt	Vrij groot	Groot
	Mogelijk-heid voor natuuront- wikkeling	Afwezig	Beperkt	Beperkt	Matig	Vrij groot tot groot
	Natuur-waarde	Laag	Laag	Laag	Vrij hoog	Hoog
	Nat-droog- gradient	Contrastrijk	Contrastrijk	Contrastrijk	Geleidelijk	Zeer geleidelijk
Landschap	Mogelijk-heid tot ontwikke- ling van landschaps- element	Zeer beperkt	Beperkt	Vrij beperkt- matig	Matig tot vrij hoog	Matig tot zeer hoog
Ruimtebeslag		Beperkt	Vrij beperkt	Vrij beperkt	Vrij groot tot groot	Vrij groot tot groot
Beheersregiem		Intensief	Intensief	Vrij intensief	Vrij intensief tot vrij extensief	Vrij intensief tot zeer extensief
Mogelijkheid tot (mee)beweiden		Afwezig	Afwezig tot zeer beperkt	Afwezig tot zeer beperkt	Vrij groot (mits extensief)	Groot (mits extensief)
Inpasbaarheid in L-bedrijf		Niet	Weinig zinvol tot mogelijk	Weinig zinvol tot mogelijk	Vrij goed	Vrij goed
Inpasbaarheid in N-bedrijf		Niet	Niet	Niet	Vrij goed tot goed	Vrij goed tot goed
Anteciperend op groen-blauwe beleidsontwikkelingen		Niet	Weinig	Vrij goed	Goed	Goed

Figuur 3 Schematische dwarsdoorsneden van 5 waterlopen in Salland conform bovenstaande tabel

Hoogtekaart

Kaart 9 Hoogteverschillen, en dalvormige laagten met leidingen

Ten opzichte van de referentiesituatie zijn de typen 2 en 3 vooral *alleen* waterhuishoudkundig van betekenis en zijn de typen 4 en 5 naast waterhuishoudkundig ook aquatisch ecologische en bedrijfsecologisch¹⁷. De beide laatsten zijn bovendien voor de bedrijfsvoering met een rol voor water van grote betekenis, waarin de vormgeving van het profiel extra kansen biedt.

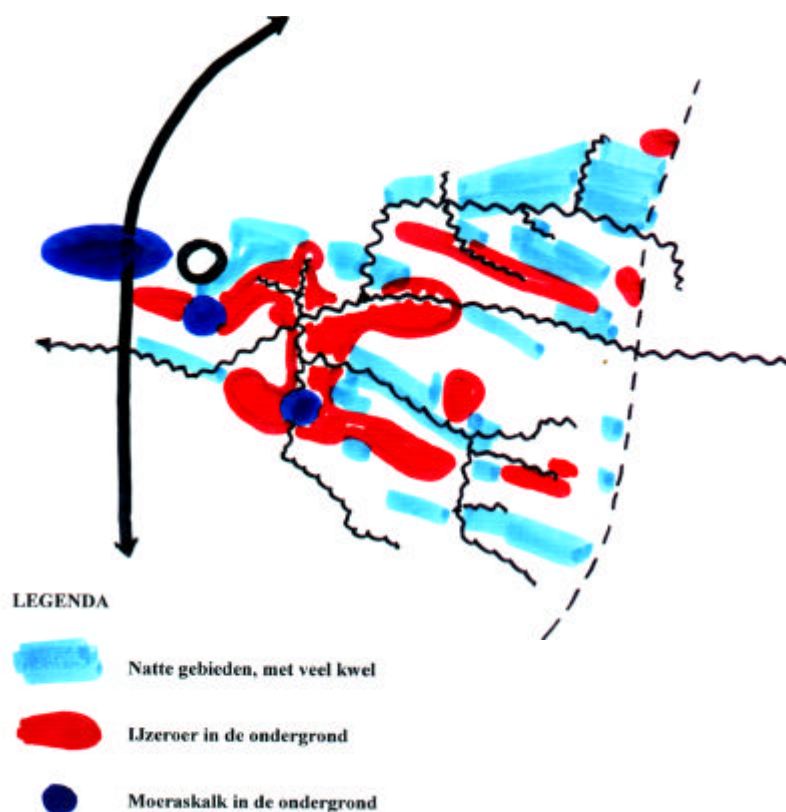
¹⁷ Bedrijfsecologisch = water voert neutraliserende en voedingsstoffen aan en conditioneert de ontwikkelings-omstandigheden van de begroeiing en daarin levende natuur.

Aangrijpingspunt 3: kwel, ijzeroer en moeraskalk

Binnen de hierboven bedoelde zone, die langdurig vochtig-nat is en grote inundatiekansen heeft, liggen zones waarin veel kwel optreedt of kan optreden. Die beide aspecten vallen grotendeels samen, en binnen de contouren daarvan zijn hier uitgebreide voorkomens van ijzeroer en pleksgewijs moeraskalk. Kwel¹⁸ met veel ijzeroer duidt op ondergrondse indringing van ijzerrijk, meestal ondiep grondwater, terwijl het moeraskalk duidt op diepere kwel bijvoorbeeld aan de rand van een kleiige plaat in de ondergrond.

Het ineengeschaalde patroon van langdurig nat-kwel-ijzeroer-moeraskalk is een belangrijk gegeven voor natuur gerelateerd aan water.

Van de onder aangrijpingspunt 2 genoemde typen waterlopen scoren de V-vorm en lens-vorm goed als het gaat om de verschijnselen kwel, ijzeroer en moeraskalk. De typen breed-ondiep en accolade scoren minder, en het referentietype gering (dwz kwelwater wordt wel aangetrokken maar ook relatief snel afgevoerd).

Kaart 10 Ruimtelijk patroon van kwel, ijzeroer en moeraskalk

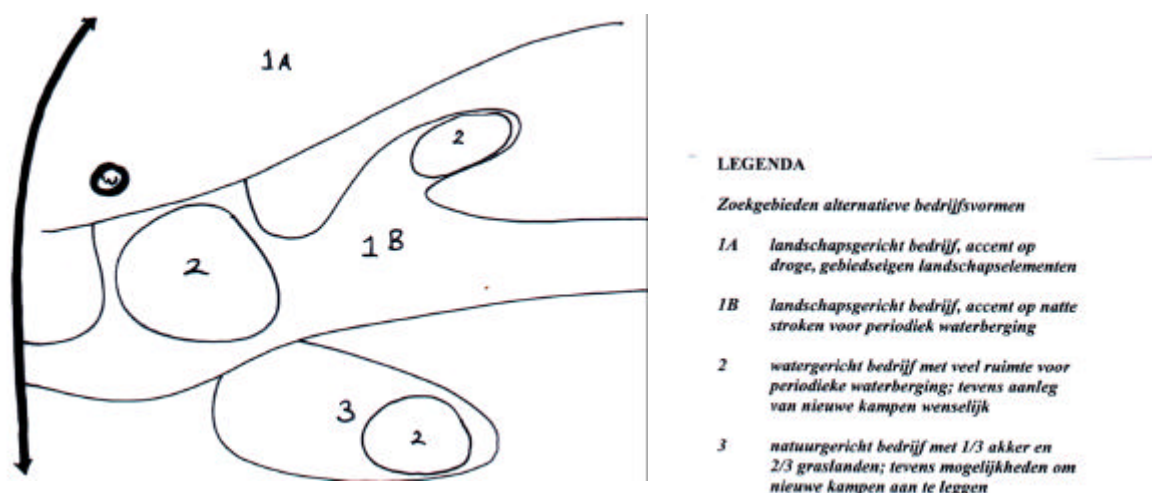
¹⁸ Kwel = stroming van water door de bodem, meestal opwaarts waardoor dieper grondwater naar het oppervlak komt en oppervlakkig wegstroomt; in dat ondiepe grondwater komt ijzer en Calcium in aanraking met zuurstof en oxideert die stof tot ijzeroer (rodoorn of rodoornigheid) en moeraskalk. Het ijzeroer of moerasijzererts werd vroeger lokaal gewonnen voor ijzerfabricage, maar ook voor oker in de verfindustrie. De moeraskalk kwam zo beperkt voor dat deze meest niet gewonnen werd. In situaties met ijzeroer en moeraskalk is het natuurlijke fosfaatgehalte in het water zeer beperkt omdat door chemische reacties het fosfaat gebonden werd.

Aangrijpingspunt 4: samenhang tussen aangrijpingspunten

Op basis van de bovenstaande aangrijpingspunten is een totaalbeeld te maken die richting geeft aan mogelijkheden voor het groen-blauwe netwerk dat kenmerkend is voor Salland.

In de bijgaande figuur is die samenhang weergegeven, welke kort neerkomt op:

- de doorgaande Groote Vloedgraven is de spil in het regionale waterbeheer; ze takt twee kleine zijsystemen aan; gebieden rondom deze watergangen hebben een hoge grondwa-terstand (kansen voor waterberging en -afvoer, verhoging waterkwaliteit, ecologische functies van water, herstel veerkracht, ed.),
- er zijn twee oost-west verlopende zones in het landschap die toevoeging van landschapselementen de identiteit en samenhang van dit gebied met de regio versterken,
- dwars op het “ribbelpatroon” van hoog en laag is een landschapsecologisch gradient die potentieel qua voedselrijkdom te differentieren is, waardoor de typische Sallandse natuur-waarden weer in elke zone van die gradient tot expressie komt: hoog en vrij voedselarm, middennivo met een zone van concentratie van voedingsstoffen, en een laag nivo met inundatie (waterberging, bodembuffering, verlenging groeiperiode ontwikkeling levensge-meenschappen¹⁹ binnen het ribbelpatroon, enz),
- langs de waterlopen zijn goede mogelijkheden om met sterk aangepaste profielvormen van de waterloop een brede nat-droog-gradient te realiseren waarop een tamelijk natuurlijke en hydrologisch veerkrachtige situatie tot ontwikkeling kan komen (opm.: uitgaande van het stroomgebiedprincipe betekent het dat eventuele voorzieningen zo bovenstrooms mogelijk gerealiseerd moeten worden en zo kleinschalig mogelijk, maar omdat dit studiegebied op zich al relatie bovenstrooms ligt heeft dat niet erg grote gevolgen

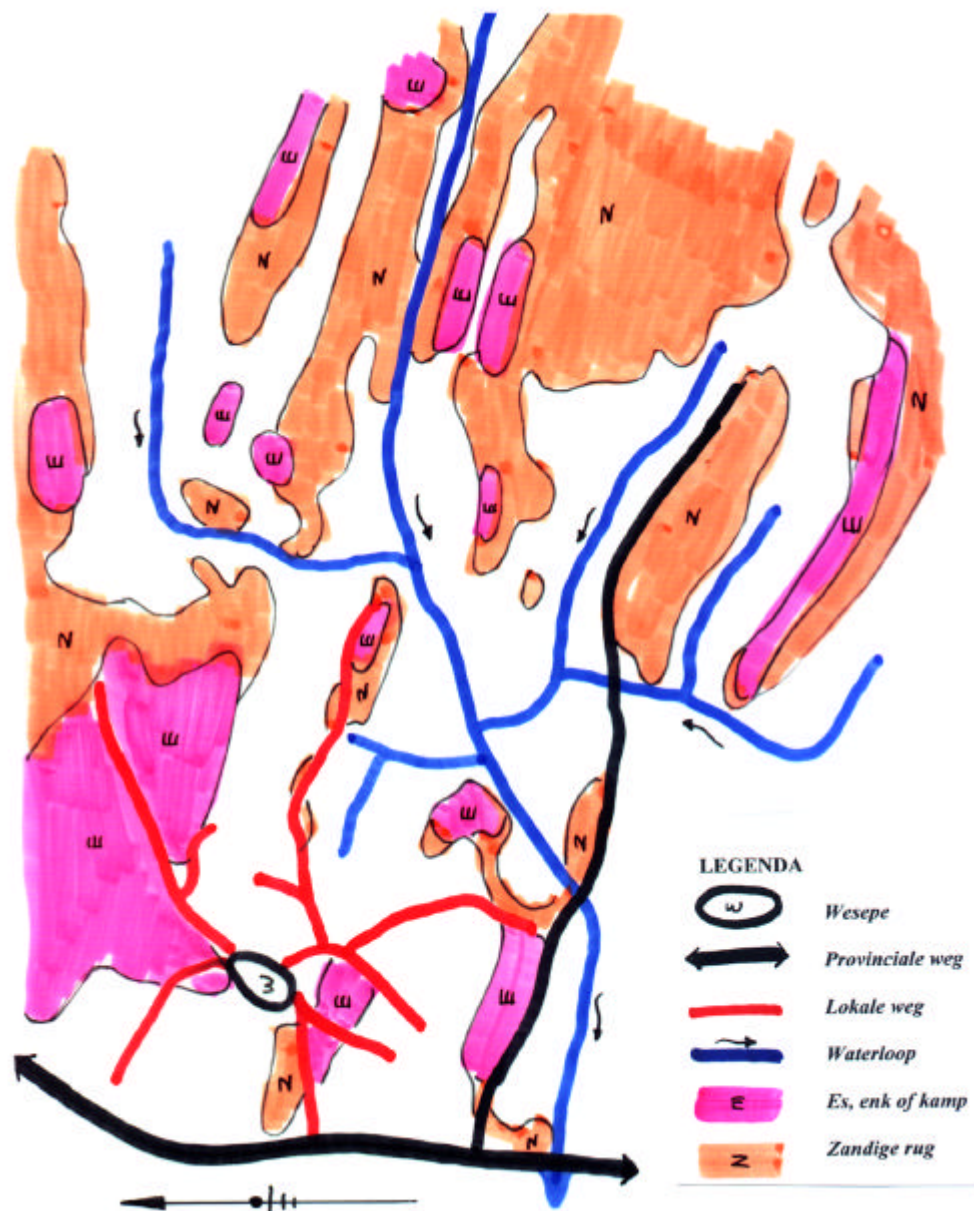

Kaart 11 Totaalbeeld met de afzonderlijke zoekgebieden

¹⁹ Al in 1934 wordt in DLN vermeld dat dit gebied zeer bijzondere plantengroei heeft die duidt op relatief kalkrijk, gebufferd en weinig voedselrijk water dat overal in laagten overdadig voorkomt, met plantensoorten die we nu vooral kennen van de kalkrijke duinen of zuidelijk Limburg !

Aangrijpingspunt 5: ruimtelijke structuur met Wesepe als centraal punt

De omgeving van Wesepe heeft heel veel aangrijpingspunten bij elkaar om tot een samenhangende ontwikkelingsimpuls voor het groen-blauw netwerk te komen waarbij de identiteit voortborduurt op historische processen. Hiervoor is het gewenst in te spelen op een veelheid van factoren in onderlinge samenhang: occupatie en ontsluiting, bedrijfsstructuren en natuurwaarden, en waterberging en natuurtechniek. Maar voordat op grond van het bovenstaande een samenhangend verhaal gemaakt kan worden moet eerst de potentie of kans voor de verschillende typen bedrijven afzonderlijk kort in beeld gebracht worden.

Kaart 12: Ruimtelijke structuur bij Wesepe

5.2 Kansen voor L-bedrijven

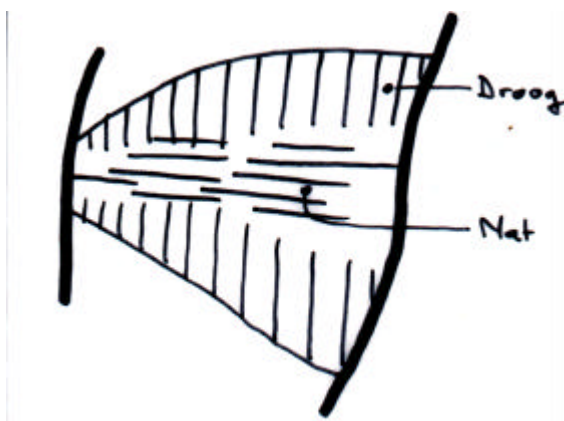
De meest voor de hand liggende zones voor bedrijven die ruimte willen bieden voor behoud en versterking van de kwaliteit, identiteit en samenhang van het landschap in dit deel van Salland liggen in twee zones die zich west-oostwaarts uitstrekken, en die zich overigens buiten het “blok” verder voortzetten.

Binnen deze zone zouden de bedoelde L-bedrijven hun reguliere bedrijfsvoering kunnen voortzetten, terwijl zij binnen hun (geoptimaliseerde) kavels tot 10% van het oppervlak aanwijzen als permanent landschapselement dat past bij de doelstelling van identiteit en samenhang.

Het soort elementen dat hier aan de orde is zou kunnen zijn: klein bos, struweel, heggen of hagen, singels, maar ook poelen al dan niet gecombineerd met een van de vorige elementen of permanente ruigte randen, en verbrede taluds²⁰ en laagten aan de grotere waterlopen. Zulke elementen worden binnen zo'n bedrijfskavel voor onbepaalde tijd juridisch vastgelegd in nauwe samenspraak met de boer(en) en door de ondernemer zelf (boer, samenwerkende boeren, milieu-coöperatie of loonwerker) zelf beheerd. Voor het *blote feit van aanwezigheid* van landschapselementen krijgt die ondernemer een permanente en bedrijfseconomisch redelijke vergoeding (zie hoofdstuk 6).

Er ontstaat in die zones, indien de meeste boeren daar willen meedoen, een samenhangend landschap dat functioneert in tweeërlei opzicht: enerzijds landschappelijk en landschaps-ecologisch vanwege de kwaliteit, de identiteit en de samenhang, en anderzijds vanwege de bedrijfseconomische inpasbaarheid. Het ligt voor de hand dat hiermee voor langere duur een deel van het groene-blauwe netwerk gerealiseerd kan worden.

Vervolgstappen om dit landschap te realiseren zijn pas te maken wanneer informatie van de feitelijke agrarische bedrijven er bij betrokken worden.

Kaart 13 Meest kansrijke zone voor L-gerichte bedrijven

²⁰ verbrede taluds: de grotere leidingen zullen op basis van het WATERNOOD-ontwerpprincipe ondieper en breder worden (2 tot 5 x zo breed als nu), en die ondiepe en nattere zones kunnen integraal binnen het (aanliggende) bedrijf opgenomen worden.

5.3 Kansen voor W-bedrijven

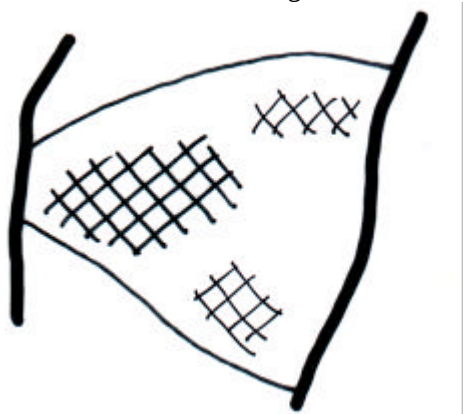
Vooraf in de zijdal en langs de Vloedgraven, terplekke van de huidige laagten en waterlopen, liggen van nature de gebieden die kansen hebben om water vast te houden en te bergen in de beheerssituatie. Daarnaast gaat het om ruimte voor de pieksituaties. In die situatie is de behoefte aanwezig om afvoer uit het gebied te voorkomen waardoor bijvoorbeeld benedenstroomse overlast verder beperkt blijft. In welke frequentie en mate die behoefte voor retentie feitelijk zal optreden is niet aan de orde, alleen wat zo'n situatie binnen een boerenbedrijf zal betekenen.

In termen van een scenario is hier een situatie bekeken die in de bedoelde zone regelmatig over grotere oppervlakten inundeert en die tevens langdurig hoge grondwaterstanden heeft.

Op dit moment voegt differentiatie binnen dit scenario niet veel toe aan het beeld dat we hier nu neerleggen. Concreet houdt dit scenario met meer water in dat:

- alle afvoeren in de beheerssituatie binnen een zone ter weerszijden van de waterleidingen (zijdal en Vloedgraven) opgevangen worden,
- in situaties met piekafvoeren ook delen natuur- en landbouwgebieden voor retentie benut worden.
- de ruimte voor water zal als landschapselement in de vorm als het WATERNOOD-profiel aangelegd worden.

Voor de toepassing van dit scenario zal 10 ha ingezet worden als “landschapselement” langs de grotere waterlopen (zie 5.2) en ongeveer 10 ha beschikbaar is voor een geconcentreerd inzet in een W-bedrijf.

Kaart 14: meest kansrijke zone voor W-gerichte bedrijven

In het zoekgebied voor W-bedrijven ligt nog slechts een enkel potentieel levensvatbaar bedrijf waar de kansen ten volle benut zouden kunnen worden. Verder is er waarschijnlijk veel versnipperd grondgebruik. Er liggen in het zoekgebied nog wel enkele boerderijgebouwen die als cultureel waardevol kunnen worden beschouwd en waar een W-boer geplaatst zou kunnen worden. Het is dus wel

noodzakelijk om een goed overzicht te hebben van de wensen en belangen van alle betrokken actoren in het gebied.

5.4 Kansen voor N-bedrijven

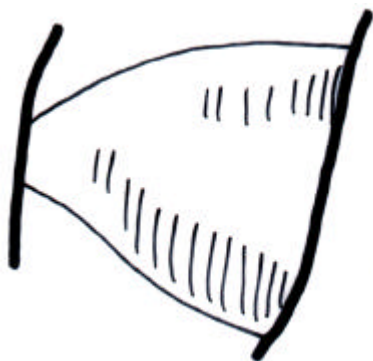
Binnen de twee zij-watersystemen zijn potentieel goede mogelijkheden om in te spelen op de gradient hoog-droog naar laag-nat en de kansen die ander grondgebruik dan voor natuur met zich brengt.

Men dient zich voor te stellen dat binnen deze zone tenminste enkele complete boerenbedrijven een N-gericht bedrijf willen realiseren waarbinnen door de boer zelf te kiezen gebruiksin-tensiteiten van de grond (door middel van eigen mestvoorziening) verscheidenheid in de begroeiing gaat optreden die van nature past bij de aard van de ondergrond: laag is nat is exten-sief en vooral hooiland en hooiweide, terwijl op de hogere delen voedingsstoffen geconcen-treerd raken en er dus productievere teelten kunnen optreden. De voor de boer slechte gronden worden voor natuur automatisch de beste.

Het is afhankelijk van de doelstelling voor natuur in welk zijdal deze bedrijfsvorm geloofli-seerd zou worden en met welke oppervlakte. Een rol bij de keuze kan spelen dat in het zui-delijke zijdal al relatief veel bos in de omgeving een extra aangrijpingspunt vormt om die daar te localiseren.

Om eventueel een hoger natuurrendement te behalen zou het uitvoeren van beperkte natuur-technische ingrepen op een aantal potentieel zeer waardevolle plekken zijn aan te bevelen evenals het doen van beperkte waterhuishoudkundige aanpassing. Bij de ingrepen gaan de gedachten uit naar ondiep afgraven en bij de aanpassing is te denken aan opheffen van zij-waterleidingen en die vervangen door begreppeling. Voor ontwikkeling van “door water beïnvloede natuurwaarden” is het in dit scenario van belang dat er geen stagnant regenwater achterblijft maar dat door ondiepe drainage niet-voedselrijk gebufferd water tot in de bovenste zone van het maaiveld kan indringen, bijvoorbeeld door kwel of door inundatie.

Het zoekgebied voor N-bedrijven ligt aan de zuidkant van het gebied en heeft potentieel een goede structuur en bedrijven van voldoende omvang voor toepassing van deze variant.

Kaart 15 Meest kansrijke zone voor N-gerichte bedrijven

6 (Bedrijfs)economische effecten van “anders boeren”

6.1 Landbouwkundige wensen ten aanzien van “groen-blauwe aspecten”

Samengevat is er een aantal landbouwkundige wensen ten aanzien van aspecten die in de traditionele verkavelingen veranderd zouden zijn, maar die zich tegenwoordig niet meer automatisch laten verenigen met de doelstellingen van de overheid; bovendien probeert men tegenwoordig - zoals in deze studie - ook naar andere oplossingen te zoeken.

Die wensen zijn o.a.:

- *omgaan met oogstdepressies in relatie tot wateroverlast en watertekort;*

In dit deelgebied binnen Olst-Wesepe komt zowel watertekort als overlast voor, bezien vanuit perspectief van de landbouw. Rekening houdend met depressie in de productie zien we een aantal laag gelegen gebiedjes met (theoretische) oogstdepressies²¹ van 10-30%; men moet zich realiseren dat het hier om depressie gaat die ook voor bos en natuur berekend zijn alsof het landbouwgrond is. Daarnaast zien we hier juist vrij veel vochttekort op de ruggen, merendeels in de orde van 10-20%. Cumulatief bezien heeft het gehele gebied theoretisch gezien een depressie van 10%, in de laagten verhoogd tot bijna 40 % en in de hoogte tot maximaal 20 % (zie kaartje).

Het Waterschap heeft budget beschikbaar om eventueel 60 ha landbouwgrond aan te kopen voor het vasthouden en bergen van water. Na aankoop komt het beheer van deze grond dan automatisch voor rekening van het Waterschap. Een alternatief is om deze taakstelling in te vullen met L- en W-bedrijven, waarbij de grond in bezit blijft bij de agrarisch ondernemer, maar waarbij het Waterschap bepaalde rechten verwerft. Alle alternatieven op een rijtje:

1. Het Waterschap verwerft de grond en voert het beheer zelf uit. Het budget is circa 2 miljoen euro voor verwerving, daarnaast is er al gauw een forse beheerslast van per hectare per jaar
2. De waterberging beperkt zich tot verbreden en verondiepen van watergangen en met een duidelijk afnemende frequentie van de belendende omgeving of laagten. Dit kan via een erfdiensbaarheidconstructie worden geregeld waarbij de boer eigenaar blijft van de grond. De budgetlast is gelijk aan aankopen, maar het beheer hoeft niet door het Waterschap te hand te worden genomen. Deze constructie past goed in situaties waarbij de gevolgen van een eventuele veronachtzaming van het beheer door de boer lokaal beperkt blijven (d.w.z tot

²¹ oogstdepressie = aanduiding voor verminderde gewasopbrengst die direct of indirect is toe te schrijven aan de omstandigheden van het productiemilieu van de betreffende kavel, bijvoorbeeld de grondwaterstand in het groeiseizoen.

zijn eigen bedrijf, of tot die van W-bedrijven die in het algemeen geen last hebben van wateroverlast).

3. De waterberging strekt zich ook uit over het toelaten van wateroverlast op de percelen. Hierdoor ontstaat al snel een situatie waarbij 'gangbaar boeren' niet meer goed mogelijk is. Boeren zonder toevoer van mineralen van buitenaf is echter mogelijk zolang er gras groeit. De opbrengstreductie is niet van groot belang. Met W-boeren kan het budget van ongeveer 40 hectare worden aangewend over 80 ha. M.a.w. de taakstelling zou aanzienlijk kunnen worden vergroot.

Enkele kengetallen

Met een beperkt aantal kengetallen over water-en natuurgerichte bedrijven worden hierna voor een drietal bedrijfstypen de bedrijfseconomische effecten geïllustreerd. Men dient zich hierbij te realiseren dat dit bedrijven zijn die geen kunstmest of krachtvoer van buiten het bedrijf aanwenden, dus mest en ruwvoer alleen als eigen (bij)product voortbrengen voor aanwending op eigen bedrijf. Verder is heel wezenlijk dat deze gesloten bedrijfvormen via periodieke, seizoensmatige overstroming voedingsstoffen en sporenelementen binnen het laag gelegen deel van hun bedrijf "importeren". De bedrijfsstructuur is in principe zodanig dat een deel van de gronden relatief laag liggen en periodiek overstroombaar zijn en een deel van de gronden hoog en dus steeds vrij droog zijn: spreiding dus voor productierisico's.

- *een klein bedrijf, 15 ha.*

Een 15 hectare groot bedrijf kan een gezinsinkomen²² halen van €27.000,=, indien het oorspronkelijke quotum 250.000 kg melk bedraagt. Indien dat quotum minder is, bijvoorbeeld 200.000 kg, dan daalt het gezinsinkomen naar €18.000,=. Zo'n bedrijf kan het best als nevenbedrijf opgezet worden. Als het quotum nog lager is wordt het opzetten van een melkveehouderijsysteem erg lastig, maar er zijn aanwijzingen dat dan een zoogkoeienbedrijf veel betere resultaten boekt, hetgeen dan ook geldt voor mestvee of schapen²³. Een 15 ha groot bedrijf heeft in ons doorgerekende model 9.5 ha grasland, 2 ha voederbieten, 2 ha voeder-graai, 1.5 ha landschapselementen en (slechts) 12 koeien met een productie van 5000 kg melk per koe.

- *een middelgroot bedrijf, 30 ha.*

Een 30 hectare groot bedrijf kan een gezinsinkomen van circa €68.000,= realiseren, uitgaande van een oorspronkelijk melkquotum van 250.000 kg melk. Zo'n bedrijf heeft verder de volgende componenten: 15 ha grasland, 3 ha voedergewassen, 11 ha voedergranen, 20 koeien, 14 zeugen en 280 mestvarkens.

- *een vrij groot bedrijf, 50 ha.*

Een 50 hectare groot bedrijf realiseert een gezinsinkomen van €114.000,=, waarbij de volgende componenten dan aanwezig zijn: 20 ha grasland, 8 ha voedergewassen, 17 ha granen, 35 melkkoeien, 20 fokzeugen en 400 mestvarkens.

In de onderstaande tabel wordt dit op hoofdpunten samengevat.

²² Gezinsinkomen, hier wordt bedoeld een gezinsinkomen voor belastingverrekening

²³ Schapen, vooral in natte, beekdalachtige laagten, zijn risico-dieren in verband met leverbot, en brengen dus nogal wat restricties mee.

Tabel 1: kengetallen van water- en natuurgerichte bedrijven in Salland

	Oppervlakte van de doorgerekende modellen		
	15 hectare	30 hectare	50 hectare
Grasland	9,5	15	20
Voederbieten	2	3	8
Voedergranen	2	11	17
Melkkoeien	12	20	35
Fokzeugen	-	14	20
Mestvarkens	-	280	400
Gezinsinkomen	€ 27.000,=	€ 68.000,=	€ 114.000,=

In het volgende stuk wordt uiteengezet hoe de bedoelde principes werken en welke globale effecten ten aanzien van kosten en baten optreden. Hierbij wordt de gangbare (gemiddelde) Sallandse bedrijfssituatie als uitgangspunt neergezet en wordt die vergeleken met een L-bedrijf, een W-bedrijf (= N-bedrijf) en wanneer die ondernemers zou stoppen met boer te zijn.

6.2 Effecten voor L-bedrijven

Voor de uitbreiding met landschapselementen binnen de bedrijven is een totaaloppervlak van maximaal 20 ha beschikbaar, welke tot een bruto oppervlak leidt van 200 ha, waarbinnen bestaande bossen niet meegerekend worden. Die 'brutering' komt voort uit het gegeven dat voor dit scenario met maximaal 10% groenelementen gerekend wordt waarvoor een vergoeding berekend wordt.

Grond die in deze constructie (via een erfdienstbaarheidcontract) in de landschappelijke zone valt, wordt volledig uit de agrarische productie genomen (hooguit zijn er wat opbrengsten uit houtverkoop).

Bedrijven die 10% van hun oppervlakte inkleden met landschappelijke elementen worden daarvoor beloond met een vergoeding die royaal uitkomt boven de gemiddelde inkomsten van een hectare gangbare landbouw. Veruit de meeste boeren zouden er dus in het inkomen op vooruit gaan. De keerzijde is de hoeveelheid arbeid die met de invoering van de landschappelijke elementen gemoeid kan gaan. De arbeid kan bestaan uit onderhoud aan de landschappelijke elementen zelf, al wordt ook hier de boer zoveel mogelijk vrijgelaten in de keuze van de landschappelijke elementen en in het onderhoud daarvan. Extra arbeid kan ook ontstaan door schaalverkleining van het landschap (of het zich onthouden van verdere schaalvergroting). Daarbij dient opgemerkt dat de boer in principe zelf de plekken aanwijst waar wat hem/ haar betreft de landschappelijke elementen mogen komen, uiteraard rekening houdend met de voorwaarden die vanuit het waterschap daartoe gesteld worden. Dit zal echter wel getoetst moeten worden, door een gebiedscommissie of iets dergelijks, want het kan natuurlijk niet zo zijn dat de boer de elementen bijvoorbeeld realiseert door er één blok van te maken.

De beperking van de operationele schaal in de bedrijfsvoering legt dus blijvend een beperking op aan het management. De kosten daarvan zijn moeilijk in te schatten (onder meer afhankelijk van de grootte en de vorm van de percelen, het toegepaste beweidingssysteem en de inzet van eigen arbeid dan wel loonwerk), maar zullen in veel bedrijfssystemen (zeker in de huidige) wel meevallen. Een rekenvoorbeeld om dit te verduidelijken: de taaktijd voor het grasmaaien met een cirkelmaaier met een effectieve werkbreedte van 2m en een werksnelheid van 10 km/h, neemt af met 0,3h (van 1,2 naar 0,9) als het perceelsoppervlak toeneemt van 2 ha naar 6 ha (Kwantitatieve Informatie 1995). Stel dat het grasland in totaal in een jaar 15 mechanische bewerkingen ondergaat waarvoor dit geldt; dan kost dat aan tijd drie kwartier per hectare extra. Hoe dat in de toekomst bij een doorgaande ontwikkeling naar een steeds zwaardere mechanisatie zal uitpakken, is zo mogelijk nog moeilijker te voorspellen. Er zijn echter tekenen die erop wijzen dat de limiet van de druk die het substraat (de bodem) kan verwerken bij de huidige toegepaste mechanisatie op veel plaatsen, waaronder het studiegebied, al is overschreden. Bij een technische ontwikkeling in tegengestelde richting (dus naar lichter materieel) is de schaal van de percelen waarschijnlijk veel minder belangrijk.

6.3 Effecten voor W-bedrijven

Voor de uitbreiding met water tot W-gerichte bedrijven is een totaaloppervlak beschikbaar van 17 ha .

W- bedrijven waar op vergelijkbare wijze een gesloten kringloop van mineralen wordt nagestreefd als bij natuurgerichte bedrijven kunnen profiteren van mineralenaanvoer door het water. De sterke opbrengstreductie van het grasland wordt dan deels tenietgedaan. Niet dat dit essentieel is voor het uiteindelijk te behalen bedrijfsresultaat. De opbrengst uit het verlesen van een deel van het huidige melkquotum, namelijk het overschotdeel, reageert wat dat betreft als een communicerend vat (naarmate de structurele opbrengstderving van de omschakeling naar de natuurgerichte productie groter is, wordt deze opbrengst ook groter).

Eenmaal uitgekomen op het lagere structurele niveau gelden overigens in principe weer dezelfde economische wetmatigheden als voor de gangbare landbouw (het bestaan van schaalvoordelen en van vakmanschap dat zal worden beloond). Het inkomen van een vrij klein op watergericht bedrijf van 15ha kan toch nog in de richting van 60.000 gulden lopen. Geen vetpot, maar in combinatie met nevenactiviteiten zeker levensvatbaar.

6.4 Effecten voor N-bedrijven

Voor de uitbreiding met natuur tot nieuwe N-gerichte bedrijven is een totaaloppervlak beschikbaar van 50 ha, aannemende dat de taakstelling voor Olst Wesepe in het gekozen studiegebied geconcentreerd kan worden.

Modelberekeningen laten zien dat het gezinsinkomen voor een bedrijf van 50 ha in Salland dat opteert voor een natuurgerichte productie, waarbij een bedrag dat overeenkomt met de helft van de grondprijs in een fonds wordt gestort, kan uitkomen rond de € 114.000 . Dat is aanzienlijk boven het gemiddelde inkomen van vergelijkbare bedrijven met een gangbare landbouwproductie.

Boeren zouden ervoor kunnen kiezen om de grond voor verkoop aan te bieden. In dat geval zouden ze een nog hoger inkomen kunnen verwerven. In dat geval ontvangen ze immers de volle grondprijs, die bij het gecalculeerde rendement over de belegging van 5% een inkomen van ongeveer € 3400,- per hectare kan genereren (€ 1800,- per hectare voor de grond, bij een grondprijs van € 36.000,- en € 1600,- per hectare voor het quotum (bij een quotum van 10.000 kg /ha en een leaseprijs van € 0,16 /kg) en er zijn nauwelijks nog kosten). Een bedrijf van 20 hectare zou na verkoop op die manier een inkomen kunnen genereren van € 68.000,- zonder daarbij arbeid te hoeven leveren. De koste is in dat geval dat de boer(in) het boerenbestaan opgeeft en genoeg moet nemen met een andere sociale positie in zijn of haar omgeving. Kennelijk is dat in een aantal gevallen een (te) hoge prijs, want verwerving van gronden voor de EHS bijvoorbeeld, verloopt in soms bijzonder moeizaam.

6.5 Vergelijking van de verschillende bedrijfstvormen

Een vraag die veel wordt gesteld in het kader van 'boeren voor natuur' is hoe het toch mogelijk is (zou zijn) dat bedrijven meer kunnen verdienen met een veel lagere agrarische productie in combinatie met een vergoeding die is gebaseerd op het programma beheer (weliswaar op de duurderde pakketten, maar toch). De onderstaande figuur gaat daar in het kort op in.

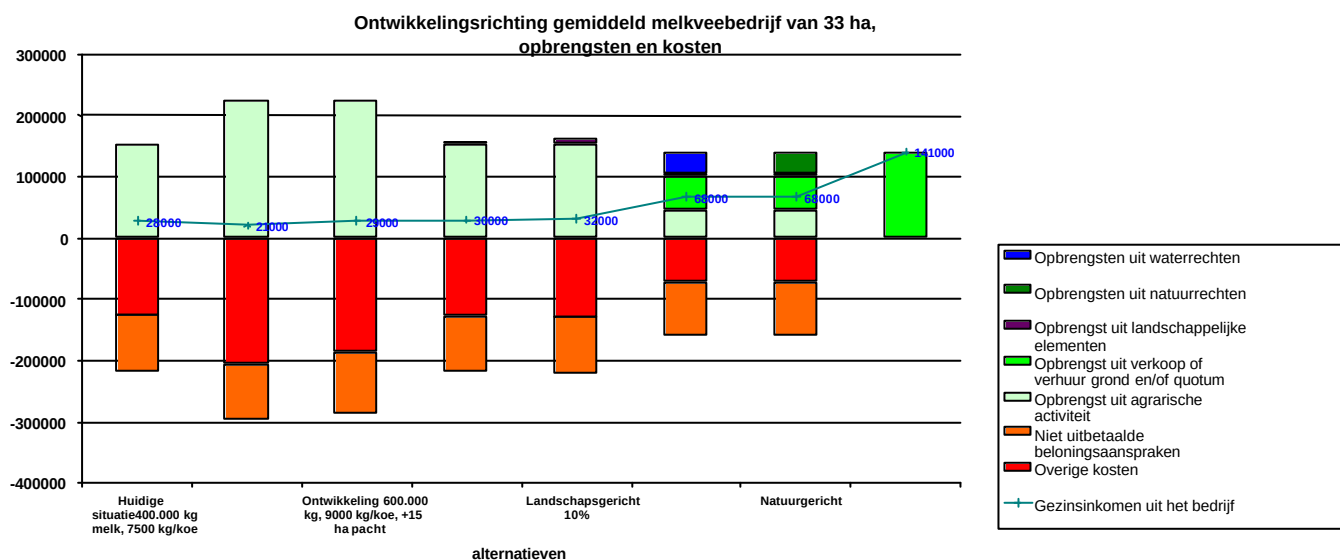
De figuur laat ontwikkelingsmogelijkheden zien voor een gemiddeld melkveehouderijbedrijf in Nederland. In het Sallandse zijn ook legio bedrijven te vinden met kenmerken die hier op voor wat betreft de bedrijfseconomische basis op hoofdlijnen bij aansluiten. Zo'n bedrijf zou zich bijvoorbeeld kunnen ontwikkelen door quotum bij te huren of te pachten. De figuur laat zien dat hierdoor de opbrengsten toenemen, maar ook de kosten. In eerste instantie daalt hierdoor in de meeste gevallen in gezinsinkomen (slechts in uitzonderlijke gevallen, waarbij er op een of andere manier een reeds bestaande overcapaciteit ten gelde kan worden gemaakt zal het inkomen direct stijgen). Een inkomensstijging zal vervolgens moeten komen uit een (geleidelijke) productiviteitsverbetering (lagere kosten door efficiëntere inzet van productiemiddelen, stijging van de melkproductie per koe). De mogelijkheden hiertoe zijn natuurlijk niet ongelimiteerd. In de figuur is alvast rekening gehouden met een stijging van de melkproductie per koe van 7500 kg naar 8000 kg en 9000 kg. Dat leidt dan uiteindelijk tot een gevoelige daling van de kostprijs en een toename van het inkomen. Er zijn veel landbouwers die deze kaart (proberen te) spelen.

Een alternatieve ontwikkeling is die waarbij men binnen de bestaande bedrijfsvoering aanpassingen verricht die zoveel mogelijk tegemoet komen aan de maatschappelijke wensen met betrekking tot bijvoorbeeld natuur en landschap (verbreding). Hier worden

als het ware twee (of meer) kaarten uitgespeeld en dat heeft dan vaak ook een direct positieve uitwerking op het resultaat, zij het dat het meestal om een beperkt effect gaat. Dat heeft, voor zover het om vormen van beheerslandbouw gaat, weer van alles te maken met 'die andere kaart' die ook gepeeld wordt. Die legt namelijk forse beperkingen op aan de mate waarin beheerslandbouw 'inpasbaar' is binnen die bedrijfsvoering. Het voer dat van beheerspercelen komt is vaak van mindere kwaliteit en kan niet aan de 'hoogproductieve' koeien worden gegeven. Dit beperkt dus de omvang waarin beheerslandbouw kan worden ingepast (binnen hoogproductieve systemen) en nodigt de boer ook niet uit om de vaste kosten te verlagen.

Een laatste optie die voor velen aantrekkelijk lijkt is een omschakeling naar intensievere vormen van (niet dierlijke) landbouw (hier niet verder uitgewerkt) of de beëindiging van het bedrijf. Vooral dat laatste biedt zich bij de huidige grondprijzen voor een aantal ondernemers aan als een aantrekkelijk alternatief. Er blijkt namelijk momenteel een groot gat te gapen tussen de 'agrarische waarde' van de grond en de marktprijs. In boeren voor natuur wordt van deze 'hefboom' gebruik gemaakt om andere 'aantrekkelijke' alternatieven uit te werken. Essentiële elementen uit die constructie zijn:

- *De omschakeling naar mede op de natuur (of zoals in het geval van Olst-Wesepe - water) gerichte bedrijfsvoering is niet beperkt tot een (klein) deel van het bedrijf, maar betreft het hele bedrijf. Hierdoor kan ook het hele bedrijf profiteren van de vergoeding uit SAN²⁴,*
- *Er is nog steeds een aantrekkelijk rendement op het quotum dat niet voor het eigen bedrijf wordt benut.*

Figuur 4 Ontwikkelingsrichting gemiddeld melkveebedrijf

²⁴ SAN = subsidieregeling agrarisch natuurbeheer.

6.6 Uitgangspunten en risico's

Hiernaast is een tabel opgenomen waarbij de kosten en opbrengsten van een voorbeeld 'watergericht bedrijf' veel verder zijn uitgesplitst dan in figuur 4. Als uitgangspunt voor verdere ontwikkelingen is een gemiddeld veehouderijbedrijf genomen, zoals dat wordt aangetroffen in het LEI boekhoudnet. De meeste vaste kosten blijven bestaan. Ten gevolge van de drastische inkrimping van de productie dalen wel ook direct de variabele kosten. Van de fysieke productie is aangenomen dat deze terugvalt tot op een kwart van het oorspronkelijke niveau. Het resterende quotum genereert een belangrijk deel van de bedrijfsinkomsten door middel van lease contracten. Aangenomen is dat deze 18 Eurocent per kg waard zijn. Dit houdt een risico in dat dit deel van het inkomen (voor een deel) wegvalt als het quotumstelsel wordt afgeschaft, of als de vraag naar melkquotum daalt. Het is daarom verstandig om hiervoor een voorziening te treffen. Dit zou de overheid kunnen doen (bijvoorbeeld door het instellen van een coulante opkoopregeling voor deze melk), of het bedrijf zelf (bijvoorbeeld door het quotum versneld af te schrijven, wat overigens in wezen niet noodzakelijk is omdat het quotum niet hoeft te worden vervangen). Ten aanzien van de vergoeding voor de waterberging is ervan uitgegaan dat er op 12,5 ha grasland van het watergerichte bedrijf een effectieve berging tot stand kan worden gebracht van 6 tot 10 ha. Het waterschap betaalt hiervoor een canon van minimaal circa € 13.000 (€ 2130 per ha effectieve berging). Er is in dit rekenvoorbeeld verder vanuit gegaan dat het bedrijf via het programma beheer (of anderszins) in de gelegenheid is om deel te nemen (op duurzame wijze) aan de zwaarste pakketten binnen het programma beheer voor de resterende (of eventueel de gehele oppervlakte) en dat het bedrijf tot 10% van de oppervlakte van een landschappelijke aankleding kan voorzien waar vergoeding op basis van de grondprijs tegenover staat.

Om een idee te geven van de risico's die ondernemers aangaan is ook een berekening gemaakt van het gezinsinkomen in het geval dat er tegenvallers zijn (een boete van 5% over de melkprijs vanwege geringe aanvoer naar zuivelfabrikant) en bepaalde risico's gemeden worden (het verleasen van quotum). In een ongunstig alternatief, waarbij boete wordt betaald, het overtollige quotum wordt verkocht en er daarbij belasting wordt geheven over de 'stakingswinst' loopt het inkomen terug tot ongeveer € 32.000.

6.7 Financieringsalternatieven

Voor de financiering van het watergerichte bedrijf bestaan in principe meerdere mogelijkheden. Zoals eerder al is geopperd is één mogelijkheid het oprichten van een fond, vergelijkbaar met een pensioenfonds, van waaruit de financiering dan wordt geregeld. Het beleggingsrendement van zo'n fonds kan dan voor een deel worden uitgekeerd aan een watergericht bedrijf, voor een ander deel is het nodig om het fonds in stand te houden en voor het aanleggen van voorzieningen (buffers). Het is denkbaar om een bedrijf binnen bepaalde marges te laten kiezen uit diverse risicoprofielen. Het opzetten van zo'n fonds vergt echter nogal wat voorbereiding, waarbij ook nog eens veel partijen betrokken zijn. Met andere woorden, niet echt

geschikt voor een klein pilot-project. Een andere mogelijkheid bestaat uit het vestigen van zakelijke rechten op de grond. Een bedrijf sluit hierbij een overeenkomst met één of meerdere tegenpartijen waarin is vastgelegd welke diensten worden geleverd (bijvoorbeeld het regelen/ beheren van bergingscapaciteit voor een bepaalde hoeveelheid water voor het waterschap). Als tegendienst ontvangt het bedrijf een jaarlijkse canon (jaarlijks opgehoogd met een factor voor de inflatiecorrectie). In wezen geeft het bedrijf de gronden uit in erfpacht aan andere instanties. Dit soort contracten, waarbij de ondernemer dus eigenaar blijft van de grond en ook het dagelijkse beheer voert, kan dan desgewenst ook eeuwigdurend worden afgesloten.

Bedrijfsopzet van een watergericht bedrijf in Salland:

Oppervlakte cultuurgrond	33 ha
Oorspronkelijk melkquotum	400.000 kg
Melkquotum in het watergerichte bedrijf	100.000 kg
Aantal koeien	18 stuks
Melkproductie per koe	5500 kg
Oppervlakte blijvend grasland	25 ha
Waarvan voor waterberging	12,5 ha
Oppervlakte bouwland	5,5 ha
Oppervlakte overige grond	2,5 ha

Resultatenrekening in Euro

Kosten

Arbeid	64901
Grond	27385
Werktuigen	22599
Gebouwen	10690
Productierechten (melk)	12055
Overige/ algemeen	1695
Arbeid (losse krachten)	1316
Loonwerk	2864
Grond- en hulpstoffen	6483
Veestapel	9709

Totaal kosten **159696**

Opbrengsten

Melk	33182
Omzet en aanwas	11001
Gewas (verkoop producten)	1490
Natuurbetaling	33396
Lanschappelijke betaling	5318
Verbrede landbouw (saldo)	0
Overige bedrijfsopbrengsten (o.a. quota)	54545

Totaal opbrengsten **138932**

Netto bedrijfsresultaat -20764

Arbeidsopbrengst bedrijf 44137

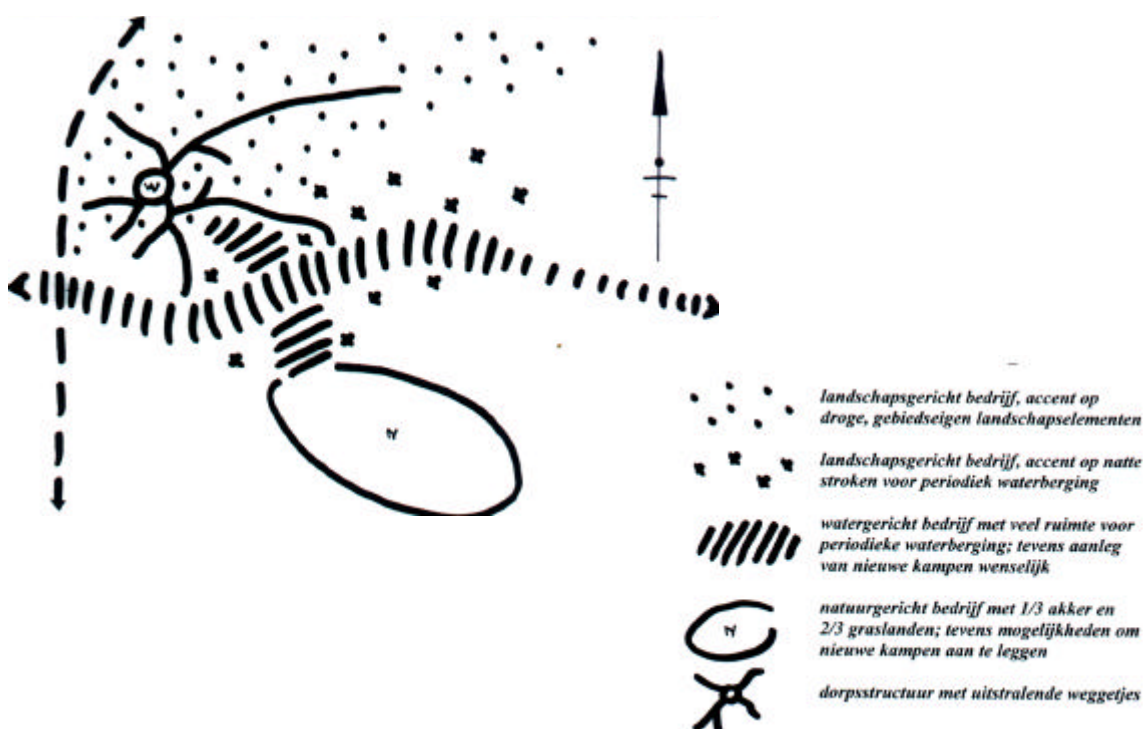
Gezinsinkomen uit bedrijf **68359**

7 Aanbevelingen

7.1 Integrale kansen voor een nieuw groen-blauw netwerk

Gelet op de verschillende aangrijpingspunten, de ruimtelijke verkenning van de kansen voor de bedrijfstypen en de situatie bij Wesepe, komen we tot de conclusie dat een zo groot mogelijke concentratie nabij dit dorp in zuid- en oostelijke richting en langs de grotere waterlopen een heel wezenlijke ontwikkelingsimpuls geeft.

Het geeft ons inziens de kans voor nieuw elan voor deze kern die ook aangrijpingspunten kan opleveren voor cultuurhistorie, voor kleinschalig recreatie en toerisme, ed.

Kaart 16 Kansrijke combinatie in relatie tot Wesepe

Het ligt voor de hand om op zoek te gaan naar mogelijkheden om de bovengenoemde drie scenario's te combineren. Hierdoor zou enerzijds een maximaal mogelijk ruimtelijk effect kunnen optreden wanneer de drie bedrijfstypen complementair zouden worden uitgewerkt: een L-bedrijf dat grenst aan een W-bedrijf en die op zijn beurt weer aan een N-bedrijf. Er is veel voor die maximalisatie te zeggen, omdat de effecten namelijk ook maximaal voor landbouwondernemers uitvalt: meer boeren kunnen meedoen.

7.2 Beleidsbalans

Wanneer aan het realiseren van het waterbeleid, los van andere doelstellingen, de prioriteit gegeven wordt dan valt op dat er door combinatiemogelijkheden van ruimte-voor-waterberging en een aangepast boerenbedrijfstype ruimtewinst en landbouwdoelstellingen kunnen samengaan. Dit heeft uiteraard ook sociaal-economische voordelen, immers minder grond onttrekken aan de landbouw betekent dat er in principe meer ruimte voor boeren is en omdat erontstaat een bedrijfstype dat duurzaam en financieel aantrekkelijker is dan een gewoon referentiebedrijf dat marktconform wordt gerund.

Conclusie: ruimte voor waterberging (en -beheer) op een aangepast boerenbedrijf scoort op verschillende beleidsterreinen positief.

Door combinaties met landschappelijke doelstellingen en doelstellingen van natuur kan de beleidsbalans nog positiever uitslaan, immers de wens om natuur en landschap te realiseren kan duurzaam geïntegreerd worden met een nieuw agrarisch bedrijfstype dat opnieuw duurzaam en financieel aantrekkelijker is dan een marktconform bedrijf.

Geconcludeerd mag worden dat ook natuur en landschap op een aangepast bedrijf op verschillende beleidsterreinen positief scoort.

Waterbeleidsdoelstellingen blijken, evenals doelstellingen van landschap en natuur goed te zijn te integreren op nieuw te ontwikkelen landbouwbedrijven en wel zodanig dat zelfs grotere oppervlakten hierin zouden kunnen participeren dan dat er aanvankelijk, in de fase van onbekendheid met deze nieuwe bedrijfsvormen, in het beleid is opgenomen. Boeren met water (landschap en natuur) is bedrijfseconomisch, maar ook sociaal-economisch aantrekkelijk. Bovendien zijn er allerlei indicaties dat ook andere beleidsterreinen hier hun voordeel mee kunnen doen: onderdelen van het milieubeleid, cultuurhistorie en recreatie, aquatische ecologie en waterzuivering door natuur, ed.

7.3 Prioriteit bij LW-bedrijven

Alles overziend komen we tot het beeld dat er in deze situatie goede mogelijkheden zijn om ideeën voor andere boerenbedrijven vooral te baseren op inpassing van landschappelijke en aan-water-gekoppelde maatregelen. De voorgestelde maatregelen dienen nauwkeuriger uitgewerkt te worden om zo de concrete maatvoering en ligging binnen de toekomstige bedrijven te optimaliseren. Pas na de hiervoor vereiste samenspraak met de potentiële deelnemers kan het concrete bedrijfseffect opgemaakt worden.

7.4 Aanbeveling: een voorbeeld echt concreet uitwerken

Het eindadvies luidt dat het wenselijk en mogelijk is om een concrete voorbeeldstudie uit te voeren. In zo'n studie dienen alle relevante aspecten aan de orde te komen in een zo leerzaam mogelijke opzet.

Om die voorbeeldstudie te laten slagen is het essentieel dat er partners bij elkaar worden gebracht die samen het voorbeeld willen laten slagen in een goed verlopend en zo een-voudig mogelijk proces.

Voor de pilot is er momenteel reeds voldoende oppervlak beschikbaar om tot de meest optimale ruimtelijke uitwerking te komen. Hiervoor is het belangrijk om voldoende variatie aan bodemtypen en vochtomstandigheden binnen het bedrijf te hebben opdat maximale ervaring geput kan worden uit de zich ontwikkelende landbouwproductie in relatie tot productiebeperkende omstandigheden, maar ook om zo veel mogelijk beeld te kunnen krijgen van de milieu-, waterhuishoudkundige en bijkomende natuureffecten.

Heel belangrijk is het om zowel in een optimale bedrijfslocatie te starten als met een innovatief en educatief ingestelde ondernemer. Immers deze is de spil in de feitelijke opzet en via diens inzichten, vaardigheden en ervaring moet in korte tijd relatief veel kennis opgebouwd worden, maar ook steeds weer enthousiasmerend worden overgedragen. Secundair is het uiteraard cruciaal om de pilot "transparant" op te zetten en te voorzien van adequate monitoring: ervaring wijst ook uit dat er een gedegen nul-situatie beschreven wordt om de aard en richting van de processen van meet af goed te kunnen volgen.

Het ligt voor de hand dat de optimale bedrijfssituatie bereikt wordt door een beperkte ruiling van gronden om een zo geconcentreerd mogelijke uitgangssituatie te bereiken; dit betekent voor aangrenzende betrokkenen ook op korte termijn al voordelen uit oogpunt van hun kaveltoestand.

Aan de hand van een gedetailleerd inrichtingsplan moet de bedrijfsopzet uitgewerkt gaan worden. Hierin dient met betrokkene(n) goed nagegaan worden welke mogelijke bedrijfs-plannen gemaakt kunnen worden in relatie tot de verwachte en op langere termijn beoogde bedrijfsvoering.

Van groot belang is het deze pilot te omgeven met een socio-economisch vangnet: eventuele risico's moeten niet bij de betrokken ondernemer komen te liggen, voor zover het de totale investering en planopzet betreft, maar bij partners die vooral uit overheids-partijen moeten bestaan.

Kortom: door de uitdrukkelijk positieve opstelling van de landinrichtingscommissie en direct betrokkenen als het Waterschap Groot Salland en Dienst Landelijk Gebied is het mogelijk om hier een "proefbedrijf" op te richten die kan aantonen dat goed ondernemerschap conform het *model boeren voor natuur* hier op een watergerichte manier een zeer aantrekkelijk inkomen kan genereren dat veel hoger scoort dan een

vergelijkbaar bedrijf met een autonoom perspectief. De hectares zijn er, nu nog garanties van zijde van de overheid en een goed ingericht proces er om heen.

8 Samenvatting

Door Dienst Landelijk Gebied en het Waterschap Groot Salland is aan ALTErra gevraagd in een quick scan te onderzoeken in hoeverre "boeren met water, of landschap of natuur" een oplossing biedt om boeren een duurzaam bedrijfs-perspectief te bieden in het Landinrichtingsgebied.

Op basis van gebiedskenmerken en -eigenschappen en beleidskaders is verkend waar de ruimtelijke kansen voor dat "anders boeren" liggen, rekening houdend met de actuele grondaankooptaakstelling van circa 110 ha.

De bedrijfseconomische effecten zijn in beeld gebracht, waaruit blijkt dat - gebaseerd op het rekenprincipe van *"boeren met natuur"* - de nieuwe bedrijven een goede bedrijfseconomische basis hebben. Voor relatief kleine bedrijven (15 ha) is een gezinsinkomen berekend van € 27.000, voor bedrijven van 30ha een inkomen van € 68.000 en voor grote bedrijven (50ha) een inkomen van € 114.000. Per saldo levert ook een vrij kleinschalig bedrijf bedrijfseconomisch voldoende op om duurzaam in stand te kunnen worden gehouden.

Het ruimtelijke voorstel komt neer op een zekere concentratie van nieuwe bedrijven bij Wesepe, omdat hier de gesteldheid van de ondergrond de beste kansen biedt voor ontwikkeling van groen-blauwe kwaliteiten (= water en landschap), juist in samenhang met deze oude dorpskern.

We stellen voor om in deze context de prioriteit te leggen bij L+W-bedrijven, dwz bedrijven die landschapselementen in droge en natte gebieden hebben en die tevens een relatief groot deel van hun bedrijf integraal inzetten voor frequente (maar periodieke) waterberging. Langs vrij veel waterlopen zullen dan WATERNOOD-taluds gerealiseerd kunnen worden die als "natte" landschapselementen in de bedrijven ingepast zullen worden; door te variëren op het "WATERNOOD-profiel" ontstaan extra kansen voor natuurlijke veerkracht van de zichzelf ordenende waterloop en van de betekenis daarvan op de aangepaste bedrijfsvoering

Uitgaande van bovengenoemde inzichten en voorwaarden is het van groot belang hierover goed met betrokkenen en potentiële belanghebbenden te communiceren. Deze werkwijze zal een goed draagvlak in de hand werken en zal de bereidheid om mee te willen denken aan vervolgactiviteiten doen toenemen. We denken dan uiteindelijk aan een goed gelocaliseerd experiment van voldoende omvang. Een experiment, dat inhoudelijk goed is opgezet en gemonitord wordt op een breed relevant scala van aspecten, kan laten zien wat goede en verbeterbare kanten van deze vorm van landgebruik zullen zijn en kan als voorbeeld aan geïnteresseerden laten zien hoe het elders implementeerbaar kan zijn.

Literatuur

Bakel, J. van, J.Hoogendoorn, J. Luijendijk & J.Peerboom, 2001. Hoogwaterreductie vanuit regionale stroomgebieden: samenhang of tenstelling. H2O.

Dienst Landelijk Gebied, 1999. Toepassing systematiek Waternood in landinrichtingsproject Olst-Wesepe. Zwolle.

Dienst Landelijk Gebied, 1999. Kaartmateriaal alternatieven in landinrichtingsproject Olst-Wesepe.

Goot, E.I. van der, 1994. Gebied zonder grenzen? Een onderzoek naar de mogelijkheden van grensoverschrijdende samenwerking wat betreft het integraal waterbeheer in het stroomgebied van de Dinkel.

Heusinkveld, H. & C.M. Volker, 1997. Tussen status quo en vernieuwing. Draagvlak voor natuur, landschap en milieu bij agrariërs in Noordoost-Twente. SC-DLO rapport 582.

Huyskes, H. & F. van Os, 2000. Projektplan (concept) Waternood in landinrichtingsproject Olst-Wesepe.

Huyskes, H, 2001. Interne notitie t.b.v. vergadering Waternood. DLG-Zwolle.

Luijendijk, J., J.Hoogendoorn, J.Peerboom & A.Blonk, 2001. Modelleren van het watersysteem: hoogwater in perspectief.

Provincie Overijssel, 1997. Plan van aanpak natuurlijke inrichting beken. Gebiedsgericht beleid Noordoost-Twente, Zwolle.

Provincie Overijssel, 2000. Streekplan 2000+. Prov. Overijssel, Zwolle.

Provincie Overijssel, 2001. Notitie Uitvoering Ecologische Verbindingszone Overijssel, Zwolle.

Schmidt, G., 1999. De selectie van stromende waterparels in Twente. De aquatische natuurwaarden van de twentse beken. Waterschap regge en Dinkel. Almelo.

Schmidt, G. & M. Geerink, 1997. De effecten van stroming op het substraatpatroon en de verspreiding van macrofauna in de Boven-Dinkel. Waterschap regge en Dinkel. Almelo.

Stortelder, A.H.F, R.A.M.Schrijver, H.Alberts, A. van den Berg, R.G.M.Kwak, K.R. de Poel, J.H.J.Schaminee, I.M. van den Top en P.A.M.Visschedijk, 2001. Boeren voor natuur. De slechtste grond is de beste. Alterra-rapport no 312. Wageningen.

